

Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Кафедра зарубіжної літератури та полоністики

«До захисту допускаю»

Завідувач кафедри зарубіжної літератури та полоністики

доктор філологічних наук, професор

Галина САБАТ _____ « » _____ 2024 р.

Психологічно-екзистенційний досвід літературного суб'єкта
в романі Зоф'ї Налковської «Межа»

Спеціальність 014 Середня освіта (Мова і література (польська, англійська))

Магістерська робота

на здобуття кваліфікації – вчитель польської мови та зарубіжної
літератури, викладач закладу фахової передвищої, вищої освіти, викладач
англійської мови

Автор роботи – **Марків Анастасія Іванівна**

підпис

Науковий керівник – кандидат філологічних наук,
доцент **Меньок Віра Володимирівна**

підпис

Дрогобич, 2024

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Кафедра зарубіжної літератури та полоністики

Завідувач кафедри

Галина САБАТ _____
(підпис) (дата)

ЗАВДАННЯ

для підготовки кваліфікаційної (бакалаврської, дипломної, магістерської) роботи

- 1. Тема: «Психологічно-екзистенційний досвід літературного суб'єкта в романі Зоф'ї Налковської „Межа”»**
- 2. Керівник Меньок Віра Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент**
- 3. Студентка Марків Анастасія Іванівна**
- 4. Перелік питань, що підлягають висвітленню у кваліфікаційній роботі:**
 - дослідити термінологічний дискурс літературної суб'єктності та літературного суб'єкта у сучасному літературознавстві;
 - концептуалізувати літературний доробок Зоф'ї Налковської у контексті польського фемінізму;
 - систематизувати типологію та психологічну природу літературного суб'єкта Налковської на тлі польської міжвоєнної прози;
 - окреслити особливості роману «Межа» у контексті творчого доробку письменниці;
 - визначити форманти психологічного змісту роману «Межа» та особливості індивідуального стилю авторки;
 - виокремити та проінтерпретувати домінанти психологічно-екзистенційного досвіду ключових персонажів роману «Межа»: Зенона Зембевича, Юстини Богутувни, Ельжбети Бецької;
 - здійснити огляд українських перекладів прози Зоф'ї Налковської;
 - дослідити дискурс української літературознавчої рецепції творчості Налковської та її місця в українсько-польських літературних взаєминах.

Список рекомендованої літератури:

1. Heidegger M. The Concept of Time. Trans. from English by W. McNeill. – Wiley-Blackwell Publication, 1991, 80 p.
2. Marzec L. Spór o «Granice» Zofii Nałkowskiej. – Poznań: Wyd. Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 2019, 272 s.
3. Шульц Б. Літературно-критичні нариси / опрац. та передмова М. Кітовської-Лисяк; перекл. з пол. та післямова В. Меньок. – Київ: Дух і Літера, 2012, 176 с.
4. Модерністки. Антологія польської жіночої прози міжвоєнного періоду / за ред. О. Гнатюк, К. Котинської, І. Борушковської; вст. стаття Г. Борковської. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2018, 536 с.
5. Kaluta I. Pisać Nałkowską. – «Teksty Drugie». – 1999. – Nr 1–2. – S. 189–210.

5. Етапи підготовки роботи

№	Назва етапу	Термін виконання	Термін звіту перед керівником, кафедрою
1.	Збір матеріалу та його опрацювання	до 12.03.2024	19.03.2024
2.	Написання плану роботи, формулювання основних дослідницьких концепцій та ідей	до 12.05.2024	19.05.2024
3.	Написання основної частини роботи	до 05.09.2024	12.09.2024
4.	Завершення написання роботи	до 19.10.2024	20.10.2024

Дата видачі завдання 15.09.2023

Термін подачі роботи керівникові 20.10.2024

З вимогами до виконання кваліфікаційної роботи і завданням ознайомлений (а)

Марків Анастасія Іванівна _____
(підпис студентки)

Керівник Меньок Віра Володимирівна _____

Анотація

Магістерська робота Анастасії Марків «Психологічно-екзистенційний досвід літературного суб'єкта в романі Зоф'ї Налковської „Межа”» присвячена дослідженню роману видатної представниці польського літературного міжвоєнтя у контексті унікальності поєднання реалістично-модерністських та психологічних домінант її прози. Авторка розвідки концептуалізує емоційні переживання, внутрішні конфлікти та моральні дилеми персонажів інтерпретованого роману, демонструючи аспекти впливу на їх вчинки та життєві вибори, що увиразнює екзистенційні досвіди літературних суб'єктів. Психологічно-екзистенційний досвід персонажів роману «Межа» проаналізовано у широкому культурно-історичному контексті тогочасної Польщі, в якому акцентовано ключові концепти твору, серед яких: межа, смерть, відповідальність і вина, соціальна нерівність, свобода й залежність. Домінантну категорію межі авторка інтерпретує двовекторно: як перетин межі особистих цінностей, норм та змін соціального статусу, що впливає на життя, відносини, внутрішній світ персонажів у цілому. Особливу увагу зосереджено на аналізі психологічних травм, таких як зрада, почуття провини, розчарування й самотність. Водночас у роботі простежується, як персонажі намагаються подолати ці травми або ж піддаються їх впливам, що спричиняє екзистенційні кризи. Авторка роботи акцентує істотні поєднання психологічного виміру досліджуваного роману із його ширшим філософським трактуванням. Окрему дослідницьку увагу присвячено українській рецепції творчості Зоф'ї Налковської, втілених у перекладацькій та літературознавчій царині, що актуалізує літературний доробок письменниці у контексті українсько-польського літературного діалогу.

Adnotacja

Praca magisterska Anastazji Markiw „Psychologiczno-egzystencjalne doświadczenie podmiotu literackiego w powieści Zofii Nałkowskiej „Granica»” jest poświęcona badaniu powieści wybitnej przedstawicielki polskiej literatury międzywojennej w kontekście unikalnego połączenia realistyczno-modernistycznych i psychologicznych dominujących cech jej prozy. Autorka badania konceptualizuje przeżycia emocjonalne, konflikty wewnętrzne i dylematy moralne bohaterów interpretowanej powieści, ukazując aspekty wpływu na ich działania i wybory życiowe, co uwypukla doświadczenia egzystencjalne podmiotów literackich. Doświadczenie psychologiczno-egzystencjalne postaci powieści „Granica” analizowane są w szerokim kontekście kulturowo-historycznym ówczesnej Polski, w którym wyodrębniono kluczowe koncepty dzieła, wśród których: granica, śmierć, odpowiedzialność i вина, nierówność społeczna, wolność i zależność. Autorka interpretuje dominującą kategorię granicy dwukierunkowo: jako przekraczanie granicy osobistych wartości, norm i zmian statusu społecznego, co wpływa na życie, relacje i wreszcie na świat egzystencji bohaterów. Szczególną uwagę zwrócono na analizę traum psychologicznych, takich jak zdrada, poczucie winy, rozczarowanie i samotność. Jednocześnie w pracy zademonstrowano, jak postaci powieści próbują przezwyciężyć te traumy lub poddają się ich wpływom, co powoduje kryzysy egzystencjalne. Autorka podkreśla istotne połączenie wymiaru psychologicznego badanej powieści z jej szerszą interpretacją filozoficzną. Szczególną uwagę badawczą poświęcono ukraińskiej recepcji twórczości Zofii Nałkowskiej, realizowanej w obszarze przekładu i literaturoznawstwa, co aktualizuje dorobek literacki pisarki w kontekście ukraińsko-polskiego dialogu literackiego.

З М І С Т

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ І. Зоф'я Налковська на тлі своєї епохи.....	9
1.1. Еволюція творчості та літературний доробок письменниці	9
1.2. Зоф'я Налковська у контексті польського фемінізму	14
1.3. Роман Налковської «Межа» як видатне явище польського літературного міжвоєнтя	18
РОЗДІЛ ІІ. Психологічно-екзистенційні виміри роману Зоф'ї Налковської «Межа»	22
2.1. Психологічний зміст роману «Межа»: концепт назви, образи-персонажі, динаміка сюжету, міжособистісні конфронтації.....	22
2.2. Тріада літературних суб'єктів та їх психологічно-екзистенційні досвіди у романі	34
2.3. Бруно Шульц про роман Зоф'ї Налковської «Межа»	40
РОЗДІЛ ІІІ. Українська рецепція творчості Зоф'ї Налковської	44
3.1. Польська міжвоєнна література в українському літературознавчому дискурсі	44
3.2. Українські дослідники про творчість Зоф'ї Налковської	47
3.3. Українська трансляторська рецепція літературного доробку Налковської та її роману «Межа»	49
ВИСНОВКИ.....	52
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	56

ВСТУП

Зоф'я Налковська – це письменниця, яка звертається до глибин вічних питань та моральних дилем; її твори насичені соціальними мотивами, зокрема розкриттям проблем феміністичного руху. Початок творчості письменниці припав на період «Молодої Польщі», а міжвоєнна доба стала домінантною в її літературному доробку. Твори Зоф'ї Налковської насичені відображенням глибин жіночої психіки, що в міжвоєнний період переходить у психологічно-соціальний вимір дослідження особистості з погляду її світоглядного становлення. Роман «Межа» особливо концептуалізує такі детермінанти особистості через подолання кризових ситуацій, спрямування життєвого вибору на основі моральних цінностей, виховання, середовища та досвіду.

Історія та новизна досліджуваної проблеми. Системного окреслення загалом творчості Зоф'ї Налковської та, зокрема, психологічно-екзистенційних домінант життєвого шляху літературних суб'єктів у її творчому доробку, насамперед у романі «Межа», в літературознавстві не простежується, що і стало підставою для обрання теми нашої магістерської роботи. Водночас спираємося на текстологічні аналізи прози письменниці міжвоєнного періоду, реалізовані в публікаціях Агнєшки Гаєвської, яка сфокусувалася на образах політичних в'язнів у повістях «Стіни світу», «Недобре кохання», «Вузли життя», окреслюючи культурологічні номінативи тогочасної Польщі [17], та Світлани Мусієнко, яка досліджувала жіночі образи у творах ранньої творчості письменниці [10]. Психологічний аналіз творів Налковської та увиразнення їхніх стильових особливостей знаходимо в дослідженнях Ганни Кірхнер [7] та Ізабелли Калюти [6], а локальні дослідження роману «Межа» проводили Ева Фронцов'як [5] та Люцина Мажец [9].

У нашій роботі зосередимось на детальному досягненні унікальності психологічного виміру інтерпретованого роману, в якому письменниця поєднала модерністську інноваційність літературної прози з елементами реалістичного

відтворення суспільно-культурного контексту тогочасності й водночас заклала підвалини реалізації філософії екзистенціалізму у польській літературі.

Актуальність теми дослідження зумовлена відновленням звернення нинішньої літератури до відтворення кризових ситуацій (наприклад, війни, змін соціально-політичного ладу тощо) та пов'язаними із цим особливостями відображення цих процесів на психологічному стані особистості. Дослідження польської літератури міжвоєнного періоду, зокрема творчості старшого покоління (насамперед Зоф'ї Налковської), дозволить увиразнити рушійний еволюційний елемент розвитку психологічної прози доби модернізму.

Мета роботи полягає у літературознавчій ідентифікації та інтерпретації психологічно-екзистенційного виміру досвідів літературних суб'єктів роману «Межа» Зоф'ї Налковської.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких **завдань**:

- 1) системно дослідити творчість Зоф'ї Налковської та особливості її індивідуального літературного стилю, а також систематизувати конгломерати критики її творчого доробку в польському та українському літературознавчих дискурсах;
- 2) концептуалізувати місце й значення Зоф'ї Налковської у контексті польського фемінізму;
- 3) проаналізувати специфіку роману «Межа» у парадигмі тогочасного польського мистецтва слова, виокремити новітні тенденції у світовому й польському літературному процесі міжвоєнної доби та особливості прозової творчості Налковської;
- 4) з'ясувати та проінтерпретувати особливості психологічно-філософської природи роману «Межа» у поєднанні з елементами реалізму;
- 5) проінтерпретувати психологічно-екзистенційні досвіди тріади літературних суб'єктів у романі «Межа»: Зенона Зеμβевича, Юстини Богутувни, Ельжбети Бецької; схарактеризувати динаміку перетину соціальних та особистісних (ціннісних) меж у їхньому житті;

- 6) здійснити огляд літературної критики, зокрема критичної концепції Бруно Шульца, щодо творчості Зоф'ї Налковської та її роману «Межа»;
- 7) з'ясувати місце роману «Межа» в українському літературознавчому дискурсі та його рецепцію в українському перекладацькому контексті.

Об'єктом дослідження є роман «Межа» Зоф'ї Налковської.

Предметом дослідження є польська література міжвоєнної доби, що до неї належить творчість Налковської; психологічний, філософський, суспільно-культурний контексти міжвоєнних часів, які складають фундамент для дослідження та інтерпретування психологічно-екзистенційного досвіду головних літературних суб'єктів роману «Межа».

Методи дослідження. Для реалізації мети та поставлених дослідницьких завдань у роботі використано такі методи дослідження:

- 1) **біографічний аналіз** – для з'ясування зв'язків особистого життєвого досвіду авторки з її творчістю, зокрема, участі у феміністичному русі, відносин з іншими письменниками, спорідненості з літературним і культурним контекстом епохи, тематичними особливостями й проблематикою творчого доробку;
- 2) **контекстуальний аналіз** – для вивчення суспільно-історичного контексту, в якому було написано роман «Межа», визначення суспільних змін та, як наслідок, моральних криз того часу, що позначилися на тлі твору та долях персонажів;
- 3) **герменевтичний метод** – для філософської та психологічної інтерпретації тексту, метафор і ключових концептів роману (смерть, межа, свобода, вина тощо);
- 4) **компаративний метод** – для порівняння різних явищ у польській прозі міжвоєнної доби та з'ясування особливостей психологічного роману Налковської, а також для зіставлення психологічних та екзистенційних досвідів літературних суб'єктів роману «Межа», виявлення подібностей і відмінностей у їхній поведінці, мотиваціях та внутрішніх переживаннях (Зенона, Ельжбети, Юстини);

- 5) **психологічний аналіз** – для виявлення й інтерпретації внутрішніх конфліктів персонажів, їхніх психологічних травм, підсвідомих мотивацій, а також впливу дитячого досвіду та минулого на їхню поведінку; цей метод дозволяє дослідити емоційні реакції персонажів і захисні механізми, які вони використовують у складних ситуаціях;
- 6) **екзистенційний аналіз** – для дослідження пошуків сенсу життя, відчуття тривоги, самотності, свободи вибору та відповідальності персонажів; цей метод дозволяє вивчити екзистенційні дилеми, з якими стикаються протагоністи роману, а також їхні спроби подолати абсурдність існування;
- 7) **інтерпретаційний метод** – застосовується для з'ясування та концептуалізації роману Налковської як художньої цілісності з її ключовим – явним та прихованим – посланням, а також для розкриття домінантних аспектів жанрово-стильової специфіки прози письменниці.

Теоретична та практична цінність дослідження. Матеріали магістерської роботи можуть використовуватися під час викладання польської та зарубіжної літератури, з акцентом на період Міжвоєнного двадцятиліття.

Теоретична цінність дослідження полягає у з'ясуванні та інтерпретаційному описі особливостей психологічної прози міжвоєнної доби, що може слугувати основою для подальших розвідок у компаративному аспекті – як потенціал для зіставлень прози Налковської з українською модерністською літературою, зокрема у контексті типології психологічного роману.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання її результатів для проведення бакалаврських та магістерських досліджень, формування теоретично-прикладного матеріалу для програм університетського викладання польської літератури міжвоєнного періоду, а також шкільного вивчення польської літератури в межах інтегрованого курсу польської мови як другої іноземної.

Апробація результатів дослідження. За темою магістерського дослідження опублікована наукова стаття у співавторстві з науковою керівницею: Віра Меньок, Анастасія Марків. Наративи перетину межі:

екзистенційно-психологічна природа роману Зоф'ї Налковської «Межа». – «Київські полоністичні студії». – Том 40. – 2024. – С. 673–687: <https://kps.philology.knu.ua/article/view/3117/2623> (стаття категорії Б; 0,9 др.арк.).

Структура роботи. Магістерська робота включає вступ, три розділи, кожен з яких складається із трьох підрозділів, висновки та перелік використаних джерел (32 бібліографічні позиції).

РОЗДІЛ I. Зоф'я Налковська на тлі своєї епохи

1.1. Еволюція творчості та літературний доробок письменниці

У контексті історії польської літератури Зоф'я Налковська мала істотне значення та чималий вплив на формування психологічної літературної прози. Її твори, наповнені глибокими репрезентаціями тогочасних суспільно-історичних особливостей життя та піднесенням гострих питань щодо місця жінки в соціумі й впливу війни на сприйняття людей, зосереджуються на психологічному аспекті відтворення образів персонажів. «Упродовж життя Зоф'я Налковська опублікувала 25 художніх книг – романів та збірок оповідань, три драми, численні книги есеїв, нарисів, літературної критики та публіцистики; відома також як перекладачка та авторитетна суспільно-громадська діячка» [21, с. 262].

Освічена Зоф'я Налковська захоплювалась філософськими працями Шопенгауера, Бергсона, творами просвітників, Ібсена, Ремарка, Вайлда, що вплинуло на особливості креації її власного літературного стилю. Дебютувала письменниця 1898 року віршем «Pamiętam». Та вже від початку XX ст. стала відомою як талановита повістярка, публіцистка, а згодом і драматургиня [31]. У 1904 році опубліковано перший прозовий твір, котрий пізніше було включено до її першого роману «Жінки» (1906). Подальші романи – «Князь» (1907), «Ровесниці» (1909), «Нарциза» (1911) – здебільшого показують життя жінок-

сучасниць авторки [21, с. 263]. Перші її твори позначені впливом реалізму, що перейшли пізніше до номінативів молодопольської поетики, а згодом – зрілого модернізму [31].

У тексті, що відкривав «Огляд жіночих пер», Зоф'я Налковська розділяє свою творчість на два періоди. Цезурою для їхнього поділу стає Перша світова війна. Характерною особливістю своєї творчості передвоєнного часу вона визнає звернення до власних глибин: «Я сама собі була мірилом речей, достатнім критерієм судження про світ» [13]. «Тема кохання була найважливішою для її перших творів, якщо назвати тільки деякі з них: „Жінки“, „Князь“, „Кішечка, або Білі тюльпани“, „Ровесниці“ і „Нарциза“ та „Дзеркала“, але водночас вона писала про мистецтво і красу філософського мислення. Проте письменниця вважає цей період творчості завершеним і твердить, що в той час, коли вона пише ці слова, ця серія для неї вже чужа, „так, немовби писав її хтось інший“. Зміна світогляду відобразилася також на виборі форми письменниці, адже нова перспектива вимагає нового стилю» [23, с. 219].

Польська дослідниця творчості Налковської пише: «Шлях зміни у творчості Налковської можна окреслити таким чином: у перших повістях вона сама є персонажем, цим зумовлений їхній чуттєвий, ліричний, надзвичайно суб'єктивний характер, попри вроджену перевагу інтелекту над почуттям, який чим далі, тим менше походив з особи письменниці в її творчості. Другому періодові властива, відтак, об'єктивність. Однак, на відміну від самої Налковської (а в певному сенсі схоже з Людвіком Фридом), критик зауважує, що відмінність між обома періодами не настільки яскрава, як би це могло видаватися на перший погляд. Так, змінюється поле спостереження й мова, натомість саме спостереження, психологічний аналіз залишаються в обох періодах відповідною темою творчості. А також характерним для творчості Зоф'ї Налковської є розгляд проблем не в площині теорії й ідеологічних положень, а в безпосередньому переживанні чинних персонажів» [15, с. 6].

Водночас варто зауважити, що, спираючись на власний досвід, письменниця демонструвала у своїх творах аспекти боротьби проти репресій

нацменшин, опозиційних сторін політики тощо. Через багато років письменниця «брала участь у роботі Головної комісії з розслідування німецьких злочинів, результатом якої був том оповідань „Медальйони”» (1946) [3].

Тож наголосимо, що в парадигмі поетики «Молодої Польщі» Зоф'я Налковська органічно розкриває психологічно-соціальні детермінанти емансипації жінки, формує мотиви свободи та сили духу в образах своїх протагоністок. Це, наприклад, яскраво простежується у романі «Крижані поля», її дебютному творі 1904 року. «Тоді „Крижані поля” стали частиною трилогії „Жінки” (1906) як її перша частина. Подальші книги – „Książę” (1907), „Rówieśnice” (1908), „Narcyza” (1910), „Węże i Róże” (1915) та збірка оповідань „Koteczka, czyli białe tulipany” (1909)». [3]. У цих творах простежується описовість, відтворення реалістичної картини із типовістю у зображенні героїв водночас з не розшарованою семантичною структурою описовості подій.

Перша світова війна внесла корективи у сприйняття дійсності та переосмислення власних життєвих поривів, що знайшло відображення в художніх творах того часу. Домінування гострих суспільних тем відобразилося й у текстах Зоф'ї Налковської. Наприклад, роман «Тереза Геннерт» (1923) наповнений реалістичними описами Другої Речі Посполитої, зокрема представників її вищих кіл, що майстерно відтворила письменниця на основі власних спостережень. Любовна лінія у творі вже виходить за межі попереднього стилю письменниці, розкриваючи питання моралі та честі, а також демонструє «пристрасті під впливом новітніх течій європейської філософської думки (інтуїтивізм та інші нурти „філософії життя”), які вона трактує як стихійну непереборну силу, що зсередини підриває видиму спокійну течію існування, надає їй екзистенційного трагізму й непередбачуваності» [26, с. 13]. У своїх творах письменниця все частіше поглиблює психологічні стратегії розкриття соціальних низів, трансформації бачення світу з відтворенням його найглибших порухів крізь зміни пріоритетів. Після Першої світової війни Зоф'я Налковська писала про зміни засадничого підходу до зображення реального життя: «У своїх творах я писала про кохання й думала, що кожен має на нього право. Я писала

також про мистецтво, про красу філософського мислення... Усе змінилося, коли почалася війна. Світ був розхитаний до основ. Я побачила тоді, що означає – інша людина, що таке – люди. Побачила те, що мені досі було мало відоме, – людське страждання» [26, с. 10].

Серед творів, що є найвагомішими досягненнями письменниці, крім «Роману Терези Геннерт» («Romans Teresy Hennert»), виокремимо повість «Дім над луками» («Dom nad łąkami») (1925), романи «Межа» («Granica») (1935), «Нетерплячі» («Niecierpliwi») (1939), збірки «Медальйони» («Medaliony») (1946), «Стіни світу» («Ściany świata») (1931), драма «Дім жінок» («Dom kobiet») (1930) [21, с. 264].

Роман «Межа» Зоф'ї Налковської у контексті польської літератури міжвоєнного періоду став квінтесенцією поєднання реалістичних домінант, що відображають тогочасне суспільне життя та культурні реалії, з модерністськими аспектами глибокої психологічності та роздумів у екзистенційно-філософському вимірі. Твір оприявнює катастрофічність життя, що було характерним для кризових часів на зламі століть. Цей роман є не просто літературним твором, а глибокою соціально-філософською рефлексією, яка порушує питання моральних та соціальних проблем, відображає реалії тогочасного суспільства. За цей твір письменниця отримала Державну літературну нагороду у 1936 році.

Варто наголосити, що роман «Межа» (1935) відкриває нові обрії реалістичного відтворення тогочасного життя, зосереджуючись на глибокому дослідженні живої, гнучкої людської душі, беручи до уваги її соціальне становище, оточення та внутрішні пориви. Важливо розуміти, що «зріла та пізня проза Налковської – це, безумовно, реалістична література, але це реалізм не „позитивістський”, а нового кшталту, тобто неореалізм» [21, с. 203].

Письменниця дуже тонко підходила до опису різних представників соціальної ієрархії, підкреслюючи їхні душевні пориви відповідно до ціннісних, духовних і соціальних аспектів життя. Тонка іронія підкреслювала важливі моменти кульмінаційних переходів, коли особистість робила вибір на різних

етапах свого становлення. Творчий шлях Зоф'ї Налковської прикметний поєднанням традицій реалізму, стилістики «Молодої Польщі» та елементів модернізму, які переплітаються у мереживо індивідуального стилю письменниці з глибоким психологічно-екзистенційним змістом.

Еволюція творчості Зоф'ї Налковської демонструє поступовий перехід від реалізму до глибокої психологічної та модерністської літератури, яка порушує важливі моральні та екзистенційні питання. На початковому етапі її творчості помітна зосередженість на соціальних проблемах і питаннях рівності, що відображає вплив тогочасних ідей фемінізму та емансипації жінок. Однак з часом Налковська поглиблює психологічний аналіз своїх літературних суб'єктів, фокусуючись на внутрішніх конфліктах, моральних дилемах і пошуках сенсу життя. Її твори стають більш багатозначними, в структуру оповіді вплітається символізм та внутрішні монологи, що наближає їх до модернізму.

Тож варто підсумувати, що літературний доробок Зоф'ї Налковської свідчить про її пошук нових художніх форм і засобів, які дозволяють глибше досліджувати природу людини та її місце в суспільстві. Творчість письменниці охоплює широкий спектр тем та проблем: від соціальної несправедливості до глибинних питань вибору людини, сенсу життя, а також конфліктів між власними прагненнями та вимогами зовнішнього світу. Це робить Налковську важливою фігурою не лише в польській, але й у європейській літературі.

1.2. Зоф'я Налковська у контексті польського фемінізму

Польський фемінізм розвивався на тлі складної історії країни, її боротьби за незалежність, зміни політичних режимів та суспільних трансформацій. Сьогодні цей рух є багатограним, об'єднує різні течії та ідеології, зосереджені на спільній меті – досягненні гендерної рівності та захисті прав жінок.

У передмові до збірки «Модерністки. Антологія польської жіночої прози міжвоєнного періоду» Гражина Борковська наголошує: «Жінкам не чужі суспільні та політичні ідеї, вони добре з ними обізнані й нерідко причетні до їх виникнення, але, як видається, вони водночас більше схильні, аніж письменники-чоловіки, звертати увагу на рудименти екзистенції, на темні сторони життя, на відторгнутих та упосліджених. Вони частіше говорять від імені тих, хто позбавлений голосу» [24, с. 5].

Феміністичний рух у Польщі почав формуватися наприкінці XIX століття, коли жінки активніше почали вимагати своїх прав, включаючи право на освіту та участь у громадському житті. Після здобуття незалежності у 1918 році жінки отримали право голосу, що стало важливим кроком у їхній боротьбі за рівність. Однак з приходом комуністичного режиму у 1945 році багато феміністичних досягнень були знівельовані.

Зоф'я Налковська також не стояла осторонь феміністичного руху, ба більше – вона була членкинею Товариства рівності польських жінок («Stowarzyszenia Równouprawnienia Kobiet Polskich») – організації, заснованої Теодорою Менчковською. Умовно можна виокремити ліберально-прогресивну компоненту, яка зосереджувалася на реформуванні суспільних та політичних інститутів для досягнення рівноправності жінок через поступові реформи. Тут виступали за законодавчі зміни, зокрема щодо виборчих прав жінок та поліпшення умов праці. Інші ж, соціалістично орієнтовані активістки, прагнули до більш радикальних змін, пов'язаних не лише з гендерною рівністю, але й з класовою боротьбою, вважаючи, що справжня рівність жінок можлива лише через кардинальні зміни.

Через два роки діяльності Товариство розділилося на дві незалежні організації, друга з яких організувала перший громадський Жіночий Конгрес з нагоди 40-річчя творчості Елізи Ожешкової [24, с. 7]. На цьому Конгресі Зоф'я Налковська виголосила доповідь «Зауваги про етичні завдання жіночого руху» («Uwagi o etycznych zadaniach ruchu kobiecego»), у якій піднесла питання рівності серед жінок, а не лише у традиційному вимірі маскулінно-фемінного світу. Письменниця наголосила на стереотипності сприймання жінок залежно від соціального статусу, проблемах проституції та важливості надання слова, поваги й рівності жінкам.

Спосіб створення жіночих образів у творах Зоф'ї Налковської зумовлений не лише світоглядом авторки та численними суспільними спостереженнями, а й особистим письменницьким досвідом. Налковська виросла в сім'ї літераторів і науковців, де походження й доля обох її батьків ілюструють уже поступальний процес формування інтелігенції – цього своєрідного соціального прошарку, безпритульного, відчуженого від усіх суспільних формацій – землевласницького дворянства, міщанства, селянства – який живе у царстві розуму й духу, прагне шляхетності таланту, тягнеться до світського священства, володіння *kalos kagathos* – добра й краси за формулою стародавніх греків [7, с. 13].

Ганна Кірхнер окреслювала позицію щодо жінок письменниці так: «Це нібито „покликання” дружини й матері, кухарки, годувальниці бути окрасою для чоловіка й мовчазною рабинею. Це викликає спонтанний опір у підлітка Налковської, позаяк вона вже набула знань про жіночий соціальний бунт, про емансипанток і суфражисток, а особливо про успіхи видатних жінок у науці та мистецтві. Вона хоче зруйнувати стереотип жіночності, підігнути його під себе, визначити заново. Вона хоче втекти від соціального примусу, мати свободу вибору, хоче вирвати владу у чоловіка над своїм соціальним становищем і над своїм тілом» [7, с. 50].

Зауважимо, що одним із важливих питань, які підіймала письменниця, було ставлення до жіночої сексуальності та емансипації. У її творах жінки прагнуть свободи не лише в соціальному, але й в інтимному житті, що кидало

виклик традиційним патріархальним нормам польського суспільства. Через це Налковська часто ставала голосом тих жінок, які боролися за право вибору, любові і самовизначення. Гражина Борковська увиразнює цю інтенцію письменниці: «Зоф'я Налковська говорить про еротизм як явище, пов'язане з інтелектуальністю та раціональністю. Також письменниця показує жінку в умовах ув'язнення» [24, с. 13]. У творах Налковської простежується критика соціальних та моральних обмежень, які зводять жінок до ролей дружин і матерів, ігноруючи їхні індивідуальні прагнення. Вона акцентувала на тому, що жінки, як і чоловіки, мають право на самореалізацію та розвиток власної ідентичності. Тому в її творах часто відображаються переживання внутрішніх конфліктів, пов'язаних з неможливістю гармонізувати суспільні вимоги та особисті бажання (у творах «Межа», «Роман Терези Геннерт» та інших).

З іншого боку, Зоф'я Налковська яскраво відображала глибини жіночої психології, увібравши найтонші нюанси душі та розширюючи показ до меж загальнолюдського аспекту. У статті «Зоф'я Налковська на тлі свого нового роману» («Zofia Nałkowska na tle swojej nowej powieści») Бруно Шульц наголошував: «Світ Налковської – це жіночий світ. Жіноча партія драми представлена гуманно, просвітлено й прозоро, згідно з людськими нормами життя... Зворушливий характер прози Налковської має великий масштаб і широку компетенцію. Письменниця володіє мистецтвом спокусливості, магією примирення, перетягування на свій бік, підкуповування душ – усім тим, чим серед представників людства володіють лише поети. Кохання – це той момент, коли її емоційність стає геніальною і поривається до натхненного польоту» [31].

Марія Подраза-Квятковська акцентувала водночас, що «[Налковська] вирішила вилікувати жіночий комплекс нижчості показним до певного ступеня тріумфальним визнанням власної статі; так само як через багато років пізніше це зробить Анна Свірчинська у збірці „Я – баба” („Jestem baba”). Визнання статі з її повною біологією, яку колеги по перу оцінювали так негативно... Біологічна зумовленість, ця *differentia specifica* жіночості, протиставлена – саме так, як цього хотіли колеги по перу! – сфері культури, спричиняється до того, що жінка

вирастає до рівня міфу: як вічно жива, атавістично пов'язана з усім еволюційним процесом природи... Налковська приймає чоловічі твердження на тему жіночості з тим, щоби їх – у провокативно відмінний спосіб – вирішити. Так відбувається не тільки у випадку з питанням біологічної залежності; тему перетворення жінки на людину – настільки важливу для того часу – вона так само розв'язує по-своєму: в межах визнання жіночості» [12, с. 14–15].

Тож основні аспекти феміністичного досвіду Налковської знаходять відображення у жіночих образах її творів. Так, наприклад, як Юстина з роману «Межа», вони часто зображені жертвами суспільних норм і патріархальних структур. Їхній внутрішній світ, переживання та емоційні конфлікти стають центром оповіді, що дозволяє заглибитися в їхні труднощі та мрії. У творах письменниці помітні критичні судження щодо обмежень, накладених на жінок у суспільному житті. Авторка аналізує, як традиційні ролі та очікування суспільства формують самоідентичність, ставлять жінок у залежність і часто позбавляють їх можливостей для вираження. Особливу увагу вона приділяє зображенню боротьби за незалежність та право на вибір. Наприклад, у романі «Межа» персонажі стикаються з моральними та соціальними дилемами, які вимагають від них активного втручання у своє життя та прийняття рішень, навіть у протистоянні з традиційними цінностями. Письменниця підкреслює необхідність переосмислення ролі жінки в культурі та запрошує до дискусії про фемінізм та його вплив на суспільство.

Таким чином, виразники жіночої сутності (м'якість, любовні лінії, емоційність) поряд із витонченою лаконічною формою подання та тонкою іронією підкреслюють унікальний стиль Налковської, наповнений психологічно-екзистенційним змістом.

1.3. Роман Налковської «Межа» як видатне явище польського літературного міжвоєння

Після Першої світової війни Польща відновила свою незалежність, проте зіткнулася з численними викликами: політичною нестабільністю, економічними труднощами та соціальними суперечностями. Цей період характеризувався національним підйомом, але також і глибокими соціальними розколами. Питання класової боротьби, прав жінок і національних меншин набули особливої актуальності. У суспільстві виникали напруження, які вимагали обговорення, і передусім література стала важливим інструментом для осмислення цих нових реалій. Письменники й поети відгукувалися на суспільні зміни, намагаючись проаналізувати та зрозуміти їхній вплив на людське життя.

У цьому контексті творчість Зоф'ї Налковської вирізняється інноваційним підходом до зображення жіночого досвіду. Вона не лише фіксує соціальні зміни, а й ставить на перший план питання жіночої ідентичності, емансипації та внутрішніх конфліктів. Налковська глибоко досліджує психологічні аспекти життя жінок, які намагаються знайти своє місце у світі, що швидко змінюється. У її романах, зокрема в «Межі», відчувається напруга між особистими прагненнями протагоністок та соціальними нормами, що обмежують їхню свободу.

Упродовж свого творчого шляху Налковська порушує питання, що стали актуальними для жінок того часу: як знайти своє місце в суспільстві, яке не завжди готове приймати їхні прагнення? Які моральні дилеми постають перед ними в умовах сучасності? Вона ставить своїх персонажів у складні ситуації, де їм доводиться робити вибір між особистим щастям і соціальними очікуваннями.

Творчість Зоф'ї Налковської підносить проблеми жіночої емансипації, психологічних криз і моральних дилем, які стають центральними у її романах. «Межа» є яскравим прикладом такого підходу.

Йоанна Краєвська наголошує, що у той час Налковська та її сучасниці, що пов'язували твори з феміністською тематикою, «переймали модерністичну

мізогінну метафоризацію, яка пов'язувала жіночість із природою, землею, фізіологією, однак вдавалися до переоцінки цієї метафоризації, а змінюючи знак її вартості, визнавали як таку, що власне і творить їхню ідентичність» [23, с. 218].

Виклики, що вирували у Польщі після відновлення незалежності, мали вирішальний вплив на внутрішню трансформацію особистості. У цьому контексті Зоф'я Налковська поєднує реалістичні доміанти подієвого тла з дослідженням страхів, бажань і моральних суперечностей персонажів. Наприклад, у романі «Межа» Зенон є типовим представником молодого покоління, яке намагається знайти своє місце в нових соціальних реаліях. Його внутрішні переживання, сумніви та пошуки ідентичності відображають кризу, з якою зіткнулася Польща між двома світовими війнами.

Виводячи на поверхню когнітивно-поведінкову компоненту через глибоке увиразнення монологів, письменниця відображає сумніви та локальні зміни у ціннісній компоненті. Вона поєднує моральні дилеми минулого досвіду з новими подіями, що трапляються в житті Зенона, такими як власні амбіції (нова робота) та вірність собі справжньому й етичним нормам.

Це дозволяє стверджувати, що Налковська також звертається до екзистенційних доміант, виявляючи кризу та обличчя людини в мезових ситуаціях. Внутрішні протистояння підсилюють універсальність теми, що виходить за межі обмеженого часопростору та стає одним цілим із загальними людськими переживаннями.

Також у парадигмі модернізму особистий вибір на прикладі Зенона авторка спрямовує в напрямку злиття меж між добром і злом, непередбачуваності майбутнього та наслідків, за які не відповідає людина, підкоряючись подіям навколишнього світу, що стирає можливість вільного вибору. Зенон, який прагне досягти успіху, часто порушує свої моральні принципи, що веде до його трагедії. Ця моральна двозначність змушує реципієнта переосмислити власні уявлення про відповідальність за своє життя і вчинки. Налковська запрошує нас розглянути складність людських переживань,

підкреслюючи, що навіть найгуманніші наміри можуть привести до руйнівних наслідків. Це робить роман актуальним і важливим для розуміння моральних викликів, з якими стикаються люди в різні історичні епохи.

Розкриваючи міжвоєнні особливості соціально-історичних змін, Зоф'я Налковська формує складну соціальну структуру, в якій зливаються різні класи й верстви населення. Вона показує, як економічні та політичні зміни впливають на відносини між людьми та на визначення моральності. Поряд із питанням моральної відповідальності в умовах соціальної несправедливості виникають образи панівних класів, які, зберігаючи своє становище, виявляють байдужість до потреб простих людей. Через персонажів, таких як Зенон, читач бачить, як особисті амбіції можуть бути спотворені суспільними умовами. Ця соціальна критика стає важливим елементом роману, позаяк демонструє, як суспільство може формувати й деформувати індивідуальну моральність.

З іншого боку, зосереджуючись на окресленні історичних формантів, реформ та специфіки відновлення країни після Першої світової війни, Польща стає ключовим фактором відбиття реалістичного фону у творчості письменниці. Цей процес супроводжувався великою політичною нестабільністю й соціальною напругою, і Налковська вміло відображає ці виклики, показуючи, як персонажі намагаються адаптуватися до нових умов, стикаючись із зовнішніми та внутрішніми конфліктами.

Серед ключових тем роману – питання самоідентифікації в умовах соціальної та політичної кризи. Зенон, який намагається знайти своє місце в новій Польщі, стає символом покоління, яке не може визначити чіткий напрям у житті. Його переживання відображають емоції багатьох молодих людей, які відчують безнадійність і втрату цінностей у світі, що швидко змінюється.

Іншим важливим аспектом стилю у романі Налковської є порушення феміністичних питань. У «Межі» жінки відіграють важливу роль, і їхні переживання часто опиняються в центрі сюжету. Жінки тут представлені не лише як жертви соціальних обставин, а і як активні учасниці свого життя, з унікальними бажаннями та амбіціями. Образ жінки проходить через твір у двох

варіаціях: як дружини, коханки та, домінантно, як матері. Жанця Зембевич, Єльжбета Зембевич та Цецилія Коліховська ставлять стосунки з чоловіками на перше місце у своєму житті. Водночас письменниця розкриває важливість впливу родинного життя й дитинства на майбутнє становлення особистості.

Підсумовуючи, наголосимо, що роман Зоф'ї Налковської «Межа» є видатним явищем польського літературного міжвоєння, у якому поєднуються психологічний аналіз та соціально-історична критика. Завдяки своєму глибокому розумінню людської природи, Налковська створила твір, що залишається актуальним і сьогодні, викликаючи роздуми про самоідентичність, трагічність буття, вплив минулого та його трагедії на внутрішній світ особистості, а також про її силу протистояти злу та ворожим концепціям на благо служіння власним цінностям, які втілюють добро, людяність та справедливість.

Увиразнюючи особливості твору в парадигмі польської міжвоєнної літератури, слід зазначити, що авторка відходить від традиційного реалізму, використовуючи фрагментарну побудову сюжету та зосереджуючись на суб'єктивному досвіді персонажів. Ця письменницька стратегія наближає її твір до модерністської техніки. Налковська досліджує внутрішній світ персонажів, розкриваючи їхні моральні дилеми, екзистенційні кризи та психологічні конфлікти. Такий аналіз людської природи та її недосконалості є характерним для модерністської літератури. Цю парадигму реалістично-модерністського наповнення письменниця обрамляє власним глибоким психологічно-соціальним аналізом, що стає особливою рисою її літературного стилю.

РОЗДІЛ II. Психологічно-екзистенційні виміри роману Зоф'ї Налковської «Межа»

2.1. Психологічний зміст роману «Межа»: концепт назви, образи-персонажі, динаміка сюжету, міжособистісні конфронтації

Психологічний зміст роману Зоф'ї Налковської «Межа» оприявнює соціальний підтекст глибоких внутрішніх конфліктів, обмежень, моральних дилем та трагічних наслідків людських вчинків. Сама назва роману чітко підкреслює мету твору: відображає межу як кордон, що його перетинає особистість у соціальній площині відносин та морально-ціннісній парадигмі.

Літературні суб'єкти роману переходять «межу» у тривекторному напрямку. По-перше, це власні кордони особистості, що визначають її як людину та формують її вчинки. Зенон, Юстина та Ельжбета ілюструють це явище. По-друге, межі між людиною та суспільством, які відображають нові правила, соціальну структуру та політичні зміни, проявляються у світі Цецилії Коліховської та людей, що живуть у підвалі її будинку. Цей світ, до якого долучається Зенон, характеризується дисонансом між його минулими стандартами життя й новими умовами. По-третє, емоційно-психологічні межі, які не дозволяють персонажам уникнути конфліктів і якісно зблизитися зі собою, відтак стоять на перешкоді у налагодженні стосунків з іншими.

Образи-персонажі роману є ключовими фігурами, що розкривають психологічно-соціальне тло твору. Демонструючи представників різних соціальних груп з різними мотиваціями життя, внутрішніми конфліктами та емоційними переживаннями, авторка формує картину тогочасного життя, відображає актуальні психологічні проблеми, з якими стикається людина.

Так, Зенон Зємбевич є складною фігурою, яка символізує пошук ідентичності та боротьбу за місце в новому соціальному порядку. Його емоційна складність виражається в постійній напрузі між його прагненнями та моральними зобов'язаннями. Щодо роботи в «Ниві» простежуємо перетин

«межі» Зеноном, увиразнений авторкою. Спершу він чинив опір такій роботі: «Zenon robił nie to, co chciał, i inaczej. Rzeczy od dawna rozstrzygnięte narzucały się świadomości swym istnieniem, kazały się jeszcze raz przemyśleć od początku, zmuszały do wiadomych skonstatowań. Napór codzienny obcych światów wytwarzał w nim stan ciągłego niepokoju. To wszystko wydawało mu się jakimś prowizorium, poprzedzającym życie właściwe. Obliczał to sobie na parę miesięcy – czas potrzebny, by strącany z pensji redaktorskiej dług paryski, zaciągnięty u Czechlińskiego, całkowicie spłacić, urządzić jakieś małe mieszkanie, wziąć do siebie Elżbietę, żyć jak człowiek. Wszystko tymczasem odbywało się na wierzchu i niejako w cudzysłowie. Pewien niepokój tkwił w tym, że cudzysłowy odpadały powoli od słów przyjmowanych umownie, w miarę jak te słowa powtarzały się co dnia i stanowiły skrót konieczny w pośpiechu życia» [11, c. 63]; «Czy był nieszczerzy pisząc? Czy nagiął się do tego, czego po nim tutaj oczekiwano? Teraz sądził, że nie. Tylko nie mówił swoich myśli do końca, musiał je zawsze urwać w jakimś miejscu na to, aby mogły być napisane. Musiał je zamknąć tematem jak granicą, aby nie przenikały do sfery, w której zaczynają się zastrzeżenia i wątpliwości, wszystko robi się względne i daje inaczej pomyśleć. Znał dobrze ów moment, gdy rozróżnienia i przeciwstawienia zbliżają się, wzajemnie zachodzą na siebie, przecinają się, jak równoległe, przedłużone w nieskończoność» [там само, с. 54].

А вже в процесі спротиву персонажа простежуємо перетин моральної межі, внутрішній конфлікт. Сидячи на ліжку, Зенон думав: «Nie jestem temu winien. Wszyscy to robią, wszyscy tak samo, wszyscy...» [там само, с. 89].

Паралельно ще й будуючи стосунки з різними жінками, він не лише конфліктує зі своїм кредо «żyć uczciwie» [там само, с. 24], а ще й повторює долю батька, детермінуючи цей «kompleks boleborzański» [там само, с. 45] як несвідоме наслідування родової програми. Його психологічний портрет наповнений внутрішніми конфліктами: він намагається поєднати кар'єрні амбіції з особистим життям, але поступово втрачає контроль над своїми моральними принципами. Зенон переживає глибоку внутрішню кризу, викликану його зрадами, байдужістю до Юстини й нездатністю підтримувати

емоційну близькість з дружиною Ельжбетою. Його духовна деградація стає символом розриву між соціальною маскою і справжньою сутністю, що підкреслює важливість моральних цінностей у контексті особистого щастя.

Ельжбета Бецька, своєю чергою, перетинає межу власних уявлень про кохання. У романтичних стосунках із солдатом Авацевичем вона потрапляє у світ інтриг, ревнощів, несправедливості та обману. Згодом, у стосунках із Зеноном, її попередній досвід впливає на сприйняття його зради внутрішньої втечі від себе та оточення. Образ Ельжбети відображає психологічну боротьбу жінки, яка намагається зберегти свою гідність у шлюбі, де панують зрада та емоційна відстороненість. Вона прагне підтримувати ілюзію стабільності, хоча внутрішньо відчуває глибоку самотність й усвідомлює всю сутність їхніх стосунків.

Щодо Юстини Богутувни, то наголосимо, що її психологічний стан різко змінюється після того, як Зенон зраджує, залишаючи її з небажаною вагітністю. Доля дівчини з бідної сім'ї підкреслює психологічну трагедію, яка показує вразливість жінки, що стикається з соціальною ізоляцією та власним безсиллям. Юстина перетинає межу психічної стабільності, що веде до трагічної зміни в її психічному стані: помежів'я, шизофренічний розлад – як реалізація розмежованості між власними бажаннями, баченням стосунків та реальністю.

Серед інших персонажів виокремимо Цецилію Коліховську, яка не прагне підкорятись часовим змінам та холоднокровно створює стосунки, заради яких ставить сина на другий план, відтак вирішує помиритись. Своєю чергою, Кароль врешті переламує себе та піклується про маму.

Ще одним образом матері є Жанця Зємбевич, яка також ставила стосунки з чоловіком на перше місце й упускала моменти зради. З цим образ переплітається інший персонаж – Валеріан Зємбевич, який водночас використовує дружину у своїх робочих цілях та вміщує в собі центр інтриганства, розпусти й життя, вільного від відповідальності.

Трагічним образом матері є й подруга Юстини – Яся Големська, що стала свідком смерті своїх дітей, відчула форманти соціальної нерівності, живучи у

підвалі Цецилії: «Tu na końcu piwnic jest jedno mieszkanie. Od reszty piwnicy oddzielone jest przepierzeniem z desek i ma kształt trójkąta prostokątnego, którego powierzchnia równa się ściśle powierzchni, jaką zajmuje ta kanapa ze stolikiem, lampą i tą poduszką na ziemi. W tej chwili mieszkają tam cztery dorosłe osoby i jedno dziecko. Przedtem było inaczej. Ale w ciągu ostatnich lat zmarło tu pod podłogą troje dzieci, a na wiosnę ze wsi zjechała stara matka, chora, zdaje się, na raka, i zajęła łóżko, które stoi o tu, pod ścianą. Przed paru dniami zameldowałam jeszcze niejakiego Franciszka Borbockiego, którego zredukowali w fabryce Hettnera, więc także się sprowadził do siostry i przez miesiąc mieszkał nie meldowany. I teraz niech pan mi powie, jak trzeba nazwać cały ten fenomen, jeżeli ja sobie siądę nad nimi na kanapie i słucham przez radio Strawińskiego albo zapalę lampę i czytam, powiedzmy, Pascala» [там само, с. 36].

Ельжбета точно окреслила таку нерівність, говорячи, що підлога є тією ж стелею, однак це видно з різних кутів зору, коли мешкаєш у різних місцях: «Czy to nie szczególnie, że ludzie zdecydowali się żyć na sobie warstwami?» [там само, с. 37]. Тож кожен літературний суб'єкт є носієм певної концепції та особистих цінностей, моральних меж у роботі, стосунках, взаємодії з іншими людьми та власному розвитку.

Один з ключових аспектів психологічного змісту «Межі» полягає в міжособистісних конфронтаціях, які відбуваються між персонажами. Ці конфлікти не лише рухають сюжет, але й розкривають глибину емоційних і психологічних переживань літературних суб'єктів. Домінантні міжособистісні конфронтації простежуються між Зеноном та Юстиною, Зеноном та Ельжбетою, Ельжбетою та Юстиною, Зеноном та суспільством, а також Зеноном та батьками.

Перша відображається у стосунках, де вирує моральний і психологічний конфлікт між бажанням і відповідальністю. Зенон використовує Юстину для власного задоволення, але коли вона потребує його підтримки, він її зраджує, що веде до внутрішнього руйнування світу дівчини. Натомість стосунки Зенона з Ельжбетою розкривають конфлікт між видимістю стабільності та

внутрішньою емоційною порожнечою. Ельжбета підозрює зраду Зенона, але намагається триматися за сімейні цінності, що ще більше загострює її психологічний стан. Світи Ельжбети та Юстини, що перетинаються, формують відтворення різних світів: соціального престижу, відповідальності та локусу, де немає соціальної підтримки й захисту. З іншого боку, їхнє зіткнення в морально-психологічному вимірі розкривається у такий спосіб, що Ельжбета виступає символом емоційної відчуженості та стриманості, намагаючись зберегти спокій та контроль над ситуацією, попри внутрішній біль і зраду з боку Зенона, тоді як Юстина перебуває в стані емоційного розпачу й шукає хоча б якогось емоційного відгуку. Це фактично зіткнення двох світів: холодного раціоналізму Ельжбети та розпачливої емоційності Юстини, стриманості, соціальних норм та емоційної правди, почуттів.

Зенон і суспільство взаємодіють в аспекті пристосування персонажа до нових змін, потреби підлаштовуватися до вимог, потреб інших, написанні кон'юнктурних статей в інтересах вищих верств, що суперечить його внутрішній моральній нормі. Однак Зенон намагається дотримуватися соціальних норм; врешті-решт його власні моральні компроміси ведуть до конфронтації із суспільством. Іншим аспектом є погляди Зенона на ліві політичні напрямки, які після простеження діяльності лідерів таких скерувань змінилися з фанатичних на негативно-небажані у його світогляді.

З іншого боку, переплітаються й світи різних поколінь: Зенон з матір'ю виступає в конфронтації «мораль – аморальність (пристосуванство)» у парадигмі робочого розвитку, а з батьком – у поглядах щодо стосунків з жінками, інтригами, зрадами та використанням останніх. Ельжбета та Юстина також мають зіткнення поглядів зі своїми рідними, що насамперед ґрунтуються на акцентуванні соціальної нерівності між жінками та їхнім партнером Зеноном.

Також щодо ставлення до старшого покоління варто акцентувати такі слова Ельжбети: «Elżbieta wstała i przeszła do kąta salonu, w rogu od ulicy, zajęтым małą kanapką... Zenon zbliżył się do niej z wahaniem.

– Niechże pani mi powie, co pani robi. Co pani robiła przez cały ten czas?

– Nic nie robiłam – odpowiedziała i roześmiała się niechętnie.

– Naprzód miałam posadę tutaj w starostwie. Ale to się nie dało utrzymać, odkąd ciocia jest chora. Chciałam tej jakiejś niezależności, i ja także, jak pan. Wobec tych wszystkich „starszych”, którzy są winni, że świat jest zły, ponieważ się na to godzą i ciążą tą swoją zgodą nad naszym dzieciństwem. Chcemy odkłamać się od nich najgłębiej jak można. A później się okazuje, że to samo jest w nas. Bo nie jesteśmy tak bardzo inni, nie możemy ich się całkowicie wyprzeć.

– To jest trudne, ale to jest możliwe – powiedział Zenon. Zaprzeczyła głową, jak gdyby miała więcej doświadczenia» [там само, с. 35–36].

Отже, увиразнюється прагнення до незалежності від обмежень зовнішніх обставин (хвороба тітки, суспільні націленості), а також критика старшого покоління, яке, на її думку, винне в тому, що світ поганий. Жінка висловлює бажання відокремитися від їхнього впливу, підкреслюючи конфлікт поколінь. Однак, хоча вона прагне емансипації, усвідомлює водночас, що не може повністю відмовитися від минулого чи взірців, які її сформували. У розмові з Зеноном жінка виглядає амбівалентною: з одного боку, прагне волі, а з іншого – не може повністю відкинути свої корені. Це внутрішнє напруження, яке виявляється в її відповіді, вказує на внутрішні конфлікти й водночас веде до екзистенційної компоненти: можна помітити динаміку пошуку розуміння та прийняття. Пропонуючи свою підтримку, Zenon намагається зрозуміти її, але у відповідь Ельжбета демонструє певну байдужість, що вказує на її недовірливість й обережність у стосунках. Водночас варто зауважити символічне переміщення жінки до кута вітальні, де стоїть канапа, що експлікує її душевний стан – ув'язненість у рутині та обмеженнях. Куток також може вказувати на її маргіналізацію в ширшому соціальному контексті.

Інші перетини меж, що виходять на ширшу філософську лінію, відображаються у творі через парадигму відтворення отцем Черлоном бачення людини як істоти та створіння Божого: «Miałem się w sprzecznościach, brnąłem w odszczepieństwo i grzech. Ale w grzechu, w męce i niepokoju szukałem człowieka. I zrozumiałem, że człowieka nie może znaleźć człowiek, nie ma drogi do człowieka,

tylko przez Boga. Tam, na tym dnie, zrozumiałem, że tylko w Bogu jest zespolenie» [там само, с. 129]. Увиразнюючи межі сутності людини, отець доходить висновку: «Nie czyny nasze mówią, czym jesteśmy. Nie można człowieka sądzić z czynów. Ważnym jest niepokój towarzyszący uczynom naszym. I cierpienie. I strach» [там само, с. 130].

Сюжет роману розгортається на тлі складних соціальних і особистісних конфліктів, які сприяють динамічному розвитку подій. Важливою є кільцева композиційна будова, що дозволяє в ширшій перспективі простежити вектор внутрішнього конфлікту Зенона. Ядром усіх перипетій є внутрішні переживання Зенона, його пошуки ідентичності, а також взаємини з іншими персонажами. У творі можна виокремити кілька ключових моментів, які впливають на розвиток фабули. Першим є знайомство Зенона з Юстиною, яке стає каталізатором його емоційної боротьби. Кожен із них намагається зрозуміти й прийняти себе. Іншими аспектами, що рухають події у творі, є міжособистісні конфлікти. Загострення ситуацій через створення авторкою межових умов, а також відображення зіткнень інтересів і бажань персонажів веде до емоційних вибухів і змушує персонажів переглядати свої життєві цінності. Намагаючись знайти своє місце в житті, Зенон часто стикається з розчаруваннями й втратами, які підштовхують його до прийняття складних рішень. А жіночі образи намагаються зловити себе на відчуттях власного Я, відчутті норми та ненорми у стосунках, а також бажанні реалізуватися.

Іншими чинниками, що формують тло для розгляду життя персонажів, є зовнішні обставини: соціальні зміни та політична нестабільність у Польщі. Вони створюють інтригу та переплітають мережу особистісних контактів в одну цілісну складну картину. Важливими для персонажів є адаптація до нових реалій, що впливає на їхні внутрішні переживання.

Динаміка сюжету розгортається як психологічний поступ внутрішніх конфліктів персонажів, загострення психологічного напруження, розвиток кульмінаційних точок у вигляді моральної кризи, втрати себе та самогубства.

Щодо часопросторових координат у романі, варто наголосити, що вони відіграють ключову роль у формуванні мотивів, які розкриваються через персонажів. Часові параметри в романі «Межа» відображають період початку ХХ століття – добу, коли Польща переживала значні соціально-політичні зміни, а головною локацією людини стало урбанізоване середовище. Місто тут символізує соціальні амбіції та політичну владу, але водночас постає як місце морального занепаду. Одним із центральних місць є редакція газети, де працює Зенон, що символізує його прагнення до кар'єрного зростання. Окремим є будинок Зембевичів, який ілюструє соціальний статус родини. Будинок у романі є місцем відносного комфорту й стабільності, але з кожним розділом він усе більше стає символом ізоляції та моральної кризи Зенона. Власний дім для нього перетворюється на простір обману й лицемірства, особливо після подій з Юстиною. З іншого боку, село відображає простір, який формує минуле протагоніста, що контрастує з містом бідністю та обмеженими можливостями для соціальної мобільності. Кімната Юстини є символом особистого простору та ізоляції. Тут дівчина переживає свої внутрішні конфлікти та емоційний занепад. Цей простір стає свідком її моральної деградації та душевних мук, особливо після того, як вона позбавляється ненародженої дитини, що спричиняє остаточний розрив з реальністю.

Роман глибоко зосереджений на соціальній структурі та нерівності, які створюють свого роду межі між персонажами різного походження: Зенон поступово підноситься до еліти, що представляє політичну й соціальну верхівку суспільства. Однак його відносини з цією групою стають джерелом моральної кризи. Перебуваючи на вершині соціальної ієрархії, Зенон стикається з необхідністю йти на компроміси, які в результаті ведуть до його морального падіння. Юстина натомість представляє соціальні низи, і її трагічна доля вказує на те, як суспільство витісняє та знищує тих, хто не може пристосуватися до його вимог. Її історія є прикладом того, як простір соціальної нерівності та відсутності можливостей реалізації веде до особистої трагедії.

Варто окремо зауважити, що істотне значення в романі має також внутрішній простір персонажів – їхні думки, емоції та моральні дилеми. Кожен перебуває у постійній боротьбі з власною совістю, яка визначається як зовнішніми, так і внутрішніми обставинами. Скажімо, Зенон постійно перебуває у стані морального конфлікту. Він намагається балансувати між своїми амбіціями та зобов'язаннями, між любов'ю до Ельжбети та зв'язком із Юстиною. Його внутрішній простір стає полем бою між суспільними очікуваннями та особистими бажаннями, що веде до відчуття моральної пастки. З іншого боку, Юстина поступово втрачає контроль над своїм внутрішнім простором. Її психологічний стан погіршується через соціальну нерівність і тиск обставин, що в кінцевому результаті спричиняє її психічний крах. Її внутрішній простір постійно конфліктує, зводячи вибір до відчаю.

Час у романі функціонує у двох вимірах: хронологічний час (об'єктивний) та психологічний час (суб'єктивний). Хронологічний час відображає період міжвоєнної Польщі. Це час соціальних змін, політичної боротьби та кризи цінностей, що відбуваються на тлі модернізації суспільства. Дія роману розгортається упродовж кількох років, що дає змогу простежити еволюцію особистих і суспільних відносин. Психологічний час стає ключовим для розкриття внутрішніх переживань персонажів. Для Зенона плин часу нерозривно пов'язаний з його моральною деградацією. Він бачить, як рішення, прийняті в минулому, впливають на його теперішнє життя й на майбутнє. Помилки поступово накопичуються, і, хоча на початку роману він має оптимістичні плани, час руйнує його мрії. Юстина, своєю чергою, відчуває час як постійне переживання відчаю, що веде до її особистої трагедії.

Час і простір у романі взаємодіють у такий спосіб, що підсилюють соціальні й психологічні конфлікти. Міське середовище, що символізує соціальні амбіції, накладається на психологічний час занепаду Зенона. Можна окреслити місто як своєрідний лабіринт; локальніше – будинок є символом внутрішнього світу. Сільська ж місцевість, з її традиційними цінностями,

залишається в минулому, проте продовжує впливати на персонажів, які не можуть повністю відірватися від своїх коренів.

Варто також виокремити концепти, що наповнюють роман «Межа», такі як смерть, свобода, відповідальність, вина, які розглянемо детальніше. Щодо концепту смерті, то його сутність відображається двовекторно: це не лише фізичний процес, але й символічне явище, що пов'язане з втратою психічної рівноваги внаслідок морального вибору та як соціальний феномен. Для Зенона смерть стає метафорою неможливості реалізації своїх амбіцій і прагнень. Він відчуває, що його життя перебуває на межі, а можливості зменшуються з кожним вибором, який він робить. Смерть стає не лише кінцевим пунктом, але й важливим фактором, що визначає його дії, переживання та відносини з іншими персонажами. Прагнення до осмислення смерті відображає його страх перед нереалізованістю та втратами, що ускладнює його психологічний стан.

Для інших персонажів, таких як Ельжбета і Юстина, смерть також стає важливим елементом у формуванні їхніх особистих криз. Вони постійно стикаються з ідеєю кінця, що ставить під сумнів їхні життєві вибори та перспективи. Ця тема стає особливо актуальною в контексті соціальних обставин, у яких вони живуть, де смертність стає повсякденною реальністю. Щоб підкреслити екзистенційні переживання своїх персонажів, які борються за життя в умовах соціальних і моральних обмежень, Налковська формує ще одну варіацію смерті – свідомість Юстини. Однак важливо зауважити, що смерть у фізичному (самогубство) чи моральному (психічному) вимірах не є кінцем, а, скоріше, складовою частиною життя, яка спонукає до роздумів про сенс і цінність власного існування.

Інший концепт свободи розкривається крізь призму особистого вибору, моральних дилем і соціальних обмежень. Іншими словами, не лише відсутність зовнішніх обмежень, а й внутрішня готовність приймати відповідальність за свої дії. Зенон прагне свободи, але його бажання постійно стикається з реальністю, що накладає численні обмеження. Він хоче вийти за межі соціальних і моральних норм, але його вибори ведуть до конфліктів із самим

собою та з тими, хто його оточує. Постійні сумніви й страхи перед наслідками своїх дій стають перешкодою на шляху до справжньої свободи. Через конфлікт внутрішніх скерувань і варіацій вчинків у Зенона спостерігається скутість вибору, тому він не сприймає свої дії вільними – скоріше залежними від зовнішніх чинників. Отже, свобода перетворюється на рабство та вибір з-поміж обмежень, що веде до втрати відповідальності.

Свобода для персонажів, таких як Ельжбета і Юстина, також виявляється через особисті вибори. Їхнє прагнення до незалежності й самостійності стикається з традиційними соціальними очікуваннями й стереотипами. Налковська досліджує, як жінки в суспільстві, яке обмежує їхні можливості, намагаються знайти власну ідентичність і свободу у своїх рішеннях. Цей аспект свободи стає ключовим у їхніх особистих трансформаціях і пошуках сенсу існування. Тож письменниця підкреслює у романі, що свобода є не лише зовнішнім станом, а й внутрішнім переживанням, яке вимагає усвідомлення і прийняття відповідальності за власні вибори. Персонажі постійно стикаються з необхідністю обирати між свободою і відповідальністю, що робить цю тему однією з центральних у творі.

Концепт відповідальності є невід'ємною частиною особистісних пошуків, що плавно переходить від свободи та взаємно корелює з нею. Налковська досліджує, як моральні вибори персонажів впливають на їхнє життя та взаємини. Відповідальність постає не лише як обов'язок, а й як внутрішній моральний імператив, що визначає якість життя особистості. Опинившись перед вибором, Зенон стикається з наслідками своїх дій. Його спроби досягти успіху та визнання в суспільстві ведуть до втрат і розчарувань, які підкреслюють важливість відповідальності за свої вчинки. Це почуття провини й відповідальності, яке він відчуває, стає важливим аспектом його внутрішнього конфлікту. Ельжбета й Юстина також стикаються з відповідальністю у своїх особистих життях. Налковська майстерно демонструє, як особисті рішення можуть мати далекосяжні наслідки, формуючи нові етичні дилеми. Відповідальність тут є не лише зовнішнім, а й внутрішнім моральним

обов'язком, що визначає шляхи розвитку персонажів. Вони мають усвідомити, що кожен вибір веде до наслідків, і лише через прийняття відповідальності можна досягти справжньої свободи й глибшого розуміння себе.

Наступним концептом увиразнимо вину, що стає потужним емоційним мотивом. Налковська використовує його для дослідження внутрішніх переживань героїв, їхніх моральних виборів і наслідків, що виникають внаслідок цих виборів. Так, наприклад, Зенон постійно бореться з почуттям вини, яке виникає внаслідок його вчинків і рішень. Це почуття стає для нього своєрідним тягарем, що заважає реалізації його амбіцій. Відчуття, що його вибір завдає страждань іншим, створює ще більший внутрішній конфлікт. Вина стає його постійним супутником, змушуючи задуматися над сенсом свого життя і над тим, як його дії впливають на людей довкола. Ельжбета і Юстина також стикаються з почуттям вини, яке зумовлене соціальними нормами й очікуваннями, що накладають обмеження на їхню свободу (зокрема, бажанням одружитися і протистояти інтригам). У Налковської вина постає як емоційний фактор, що підштовхує героїв до роздумів про свої вчинки та їх наслідки. Прикметним фактором є те, що відчуття вини може бути як руйнівним, так і конструктивним – воно спонукає героїв до пошуку шляхів для виправлення помилок, до розвитку особистісного зростання та моральної зрілості.

Тож підсумуємо, що у романі Зоф'ї Налковської «Межа» досліджувані концепти постають як філософські категорії, глибоко вкорінені в психологічний досвід персонажів. Письменниця виводить на поверхню складні внутрішні конфлікти своїх героїв, демонструючи, як емоційні та моральні переживання формують їхнє життя й вибори. Кожен концепт відображає свою багатогранність, а загалом вони зливаються в єдину модель, що складає психологічне наповнення роману: відповідальність керується певним вибором, а неправильний вибір веде до знецінення внутрішнього Я, світу цінностей та формування почуття провини, що, як наслідок, веде до смерті – моральної або фізичної (самогубства).

Роман також є екзистенційним дослідженням, позаяк висвітлює аспекти абсурдності буття, нерозуміння подальшого сенсу життя, відчуття трагедійності й особистого знецінення. Ці елементи відображають не лише індивідуальні страждання героїв, а й універсальні аспекти людського існування, що залишаються актуальними в будь-яку епоху. Межа в цій парадигмі виступає як фактор, що об'єднує внутрішню силу людини, її цінності та норми з безсиллям перед впливом зовнішнього світу. Це зіткнення неминуче веде до втрати власного Я та сенсу існування.

2.2. Тріада літературних суб'єктів та їх психологічно-екзистенційні досвіди у романі

Роман «Межа» Зоф'ї Налковської містить глибоке дослідження морально-етичних конфліктів та психологічних переживань персонажів. Наголосимо, що тріадою ключових літературних суб'єктів у творі є Зенон Зємбевич, Юстина Богутувна та Ельжбета Бецька, які утворюють складну структуру взаємодії на емоційному та психологічному рівнях. Зовнішні події скеровують напрямок їхніх вчинків та рішень. Кожен із цих персонажів по-своєму переживає кризу особистості та моралі, що надає творові екзистенційного значення.

Зенон – протагоніст твору, через простеження внутрішнього життя якого найглибше розкриваються моральні й психологічні домінанти перипетій роману. Його внутрішні конфлікти – це конфлікти людини, яка намагається поєднати амбіції з етичними принципами, але поступово втрачає здатність зберігати баланс між особистими бажаннями та обов'язками перед суспільством і рідними. Зенон від самого початку показаний як людина, яка прагне досягти успіху в кар'єрі та суспільному житті. Його амбіції спрямовані на отримання влади та престижу, що спочатку йому видається досяжним. Прагнення успіху нівелює в Зенона підтримку минулих моральних принципів: він вдається до компромісів, які пізніше спричиняють руйнування його

особистості. Одним із найгостріших аспектів внутрішнього життя Зенона є його поступове моральне падіння. Від початку він намагається поводитися відповідно до суспільних норм, але його інтрига з Юстиною стає першим кроком до втрати внутрішньої цілісності. Невірність Ельжбеті та небажання взяти відповідальність за роман з Юстиною відображають розрив між його бажанням здаватися моральним і реальністю рішень, які повністю гублять нотки людяності в душі протагоніста. Водночас Зенон відчуває все більшу віддаленість від людей, які його оточують. Він починає жити подвійним життям – успішного кар'єриста та людини, яка зраджує своїх близьких і себе. Відсутність внутрішньої гармонії та неможливість знайти душевний спокій ведуть до відчуження й самотності, навіть у колі рідних. Кульмінаційним моментом для Зенона стає втрата всього, що він намагався побудувати. Юстина накладає на себе руки, що стає символом його моральної невдачі. Ельжбета, яка спочатку пробачила й намагалася зберегти їхній шлюб, також віддаляється від нього. Він усвідомлює, що весь життєвий шлях був спрямований не на створення чогось справжнього, а на гонитву за ілюзіями успіху.

Відчуження від себе та бачення трагічності буття розкриває екзистенційну компоненту наповнення твору письменницею, що виводить твір на філософський рівень перцепції. Перетин моральної межі Зенона демонструє діалог між Ельжбетою та Зеноном:

« – Nie, chodzi o to, że musi coś przecież istnieć. Jakaś granica, za którą nie wolno przejść, za którą przestaje się być sobą.

– Granica – mruknął i wzruszył ramionami. – Granica. – Roześmiał się. – Tobie też nieświeżnie się udało, gdy raz próbowałaś kierować się względami na dobro „drugiego człowieka”.

– O czym chcesz mi powiedzieć? – spytała.

Popatrzył na zegarek, spieszył się.

– Można być tylko tym, czym się jest, moja droga – nic więcej nie można»
[там само, с. 152].

Остання фраза Ельжбети щодо неможливості втечі від своєї органічної природи внутрішнього наповнення.

Про людську природу в цілому спостерігаємо в романі глибокі філософські номінативи, водночас з наданням конгломератів думок Локка. Під час дискусії між священником Черлоном і вченим Каролем Вонбровським щодо питання розуму та самої людини читаємо такі слова: «A było to jeszcze, że człowiek podobny jest do świata, że jest zrobiony z tej samej materii istnienia. I nie ma konieczności, i nie ma wcale powodu, aby w sądzie o świecie na zawsze miał błądzić. W poczuciu niedoskonałości własnej myśl ludzka wykopała przepaść między podmiotem i przedmiotem, między poznającym i tajemnicą. Wyzaczyła granicę nieprzekraczalną poznaniu, nie pamiętając, że wszystkie jego władze wyrosły z tych samych jakości, które stanowią przedmiot poznania» [там само, с. 131].

Отже, авторка знову увиразнює, вже з іншого боку, аспект перетину індивідом межі: «Uwierz mi, że granice ludzkiego zrozumienia są ruchome, że świat w istocie swojej jest widzialny...» [там само, с. 131], що корелює зі словами Ельжбети щодо можливості перетину межі в замкненій структурі свідомості, що дається людині з природними здібностями, нахилами, разом з набутим досвідом (пізнати неможливе людина зможе лише в парадигмі можливого, усвідомленого людством).

Щодо Ельжбети, то варто зазначити, що її психологічний досвід відображає внутрішні суперечності між обов'язком, любов'ю й самоповагою. Її роль у романі розкриває важливі аспекти жіночого переживання зрад, емоційної ізоляції та пошуку сенсу у стосунках. Ельжбета виростає в середовищі, де успіх чоловіка визначає статус дружини. Вона обирає Зенона як перспективного партнера, сподіваючись на стабільність і підтримку, але поступово її життя стає джерелом розчарування. Вона відчуває, що роль дружини – це лише картинка для суспільства, де емоційний зв'язок втрачає своє значення. Після зради Зенона Ельжбета стикається з дилемою: чи продовжувати підтримувати чоловіка, чи звільнитися від цих стосунків? Її психологічна боротьба полягає в тому, що вона намагається зберегти гідність і водночас

залишатися вірною своєму обов'язкові дружини. Вона відчуває себе зобов'язаною підтримувати видимість стабільного шлюбу, але це веде до глибокого внутрішнього розладу. Упродовж роману вона все більше віддаляється від Зенона на емоційному рівні. Хоча залишається в шлюбі, її почуття до чоловіка поступово втрачають свою силу. Самотність жінки стає символом її екзистенційної ізоляції у стосунках, де зникла справжня емоційна близькість. Важливим аспектом досвіду Ельжбети є її спроби знайти сенс у житті поза межами шлюбу. Вона розмірковує над тим, як продовжити жити після зради й урешті знаходить у собі сили дистанціюватися від Зенона емоційно. Її внутрішня сила полягає в тому, що вона не дозволяє собі впасти у відчай, а намагається відновити свою особистість, навіть якщо це передбачає відмову від традиційних шлюбних цінностей.

Щодо Юстини, то це одна з найтрагічніших персонажів роману, адже її психологічний досвід відображає вразливість жінки в суспільстві, де вона стає об'єктом маніпуляцій. Образ жінки демонструє руйнівні наслідки моральної байдужості та соціальної нерівності. Юстина спочатку показана як сильна, але емоційно вразлива дівчина. Вона відчуває щире кохання до Зенона, але не має достатньо сил, щоб захистити себе від інтриганства, обману чоловіка. Зенон одного разу згадав її слова «Dla ciebie, Zenon, ja poszłabym nie wiem na jakie męki, nic mi nie strach, o nic nie dbam» [там само, с. 60], і як наслідок, дівчина для нього стала знову об'єктом закоханості. Зенон також бачив себе у різних гранях особистості у ставленні до Юстини: «Przez chwilę wydawała mu się tylko jakąś cudzą służącą, której poufała obecność jest niewytłumaczona i kłopotliwa. Zaraz później była natrętną kochanką, z którą za wszelką cenę trzeba było zerwać. I wreszcie stawiała się Justyną, miłą i dobrą dziewczyną z Boleborzy, której los jednak dotąd żywo go obchodził. I on sam, odpowiednio do tych jej zmiennych jakości, stawiał się kolejno kimś innym» [там само, с. 60]. Взаємні зміни в образах один одного також вказують на складність їх особистостей та спроби знайти своє місце у світі. Це увиразнює екзистенційні питання, що стоять перед ними, і ставить під сумнів стабільність особистісної ідентичності.

Загалом вразливість та наївність Юстини стають ключовими рисами, які приведуть до трагедії. Зрада Зенона стала не лише моральним ударом, але й причиною глибокої психологічної травми. Вона відчуває себе покинутою, втраченою у світі, де почуття не мають значення. Це веде до депресії та наростання відчаю, що врешті підштовхує її до самогубства. Для Юстини кохання до Зенона було сенсом її існування: вона його чекала і «*była bardzo stęskniona, udręczona i kochająca, była znowu miła, dobra i młoda*» [там само, с. 55]. Коли цей зв'язок розривається, вона втрачає орієнтири й не бачить можливості продовжувати жити. Її внутрішній світ руйнується, і вона не знаходить способу відновити віру в себе або у світ навколо. Юстина залишається самотньою не лише фізично, а й через соціальну ізоляцію (адже стикається з осудом). Її самотність, відчуття абсурдності світу, безсеновість існування веде до розладу психіки, і як наслідок повної втрати себе: «*Jej życie utkane było z cudzych zdarzeń. W swym epickim stosunku do rzeczywistości nie rozróżniała w zjawiskach żadnej hierarchii. Wszystko zarówno było ważne i zajmujące. Gdy mówiła, sprawy układały się na jednej płaszczyźnie, oddzielone konturami, bez perspektywy. Brała udział we wszystkim i tym gorącym stosunkiem do świata osiągała rzecz dziwną, że geometryczne kształty faktów ściśle przylegały do siebie, nie było między nimi miejsc pustych. Całe jej życie było od nich pełne i szczęśliwe*» [там само, с. 27].

Наголосимо, що кожен із цих персонажів також перебуває на межі між власним внутрішнім світом і зовнішніми суспільними нормами. Зенон перетинає межу між ідеалістичними прагненнями та цинічною адаптацією до корумпованого суспільства. Його прагнення жити за моральними принципами стикається з реальністю компромісів, що, врешті-решт, руйнує ілюзії про нього самого. Так, наприклад, моральні принципи, за якими жив Зенон, які були для нього основою життя, з власного бажання перетворив на свого ж ворога: вийшов за межі власних цінностей та пішов працювати у редакцію, пишучи матеріали, необхідні для інших, під замовлення; починає роман з двома

жінками, зраджує їх і цим руйнує відносини з тими, хто його оточує, а також із самим собою, справжнім.

Ельжбета також перебуває на межі, але вже в парадигмі між емоційною відданістю своєму чоловікові та розумінням зрад і моральних помилок. Вона стикається з необхідністю зберігати гідність у суспільстві, попри внутрішні переживання, пов'язані зі зрадою. Юстина ж переходить межу між любов'ю і відчаєм – між своїм баченням стосунків та бажанням втекти й правильністю з погляду суспільства. Її емоційна залежність від Зенона й почуття покинутості стають основою її внутрішньої кризи, що веде до екзистенційного краху. Вона каже: «Wyrzekałam się ciebie dla niej... Zenonie, robiłam, co myślałam, że trzeba, co było najtrudniejsze» [там само, с. 153]. Наступний діалог між нею та Зеноном розгортає рефлексію персонажів щодо того, як їхні відносини спричинили розрив меж через втрати себе заради іншого:

«Tak się zawsze wydaje, że to, co trudne, jest właśnie dobre. A tymczasem dotąd przecież dla niej samej nie zrobiliśmy nic. Dotąd właściwie w tym wszystkim wciąż siebie tylko mieliśmy na uwadze.

– Nie ja. Nie ja – broniła się, po raz pierwszy zrywając z nim solidarność.

– Ty także. Poczekaj, przecież myśmy niczego się nie wyrzekli, myśmy zachowali wszystko. Ale to na jej zniszczeniu wyrosło to, co jest między nami. Tak to było i tak to jest do dziś» [там само, с. 153].

Захисна позиція Ельжбети («Nie ja. Nie ja») означає критичний момент, коли вона на деякий час віддаляється від позиції Зенона. Це свідчить про значний розрив у їхній солідарності, вказуючи на зростання її усвідомлення того, що їхні стосунки ґрунтуються на егоїзмі, а не на взаємній підтримці. Слова Зенона «myśmy zachowali wszystko» підкреслюють, що їхні стосунки процвітали завдяки Юстині, а «ale to na jej zniszczeniu wyrosło to, co jest między nami» відображає визнання Зенона, що їхній зв'язок виник на тлі страждань Юстини. Це вказує на жорстоку іронію: основа їхнього зв'язку вкрай несправедлива, позаяк ґрунтується на емоційній шкоді, заподіяній дівчині. Цим діалогом Налковська підкреслює складність людських емоцій та почуттів, їхнє

розшарування, суперечність власних бажань й етичних міркувань, де внутрішній конфлікт переростає в екзистенційну порожнечу – жінка не усвідомлює себе окремо від об'єкта любові, втрачає сенс існування.

Отже, простежуємо перетин переходів меж внутрішнього характеру (у світі цінностей, світовідчуття тощо). Їхня спільна доля – це досвід конфлікту між внутрішніми прагненнями й зовнішніми обмеженнями. Усі троє прагнуть знайти своє місце у світі, проте зіткнення з власними слабкостями, соціальними очікуваннями та моральними дилемами штовхає їх до трагічних наслідків. Персонажі опиняються у пастці життєвих обставин, що робить їхні рішення доленосними, визначає їхню екзистенційну самотність і духовний крах. Тож літературні суб'єкти не просто стикаються з межами моралі, суспільства та своїх почуттів – вони перетинають ці кордони, переживають глибокі внутрішні трансформації, які врешті приводять їх до втрати віри у власні ідеали та цінності.

2.3. Бруно Шульц про роман Зоф'ї Налковської «Межа»

Літературний шлях Бруно Шульца розпочався з легкої руки Зоф'ї Налковської: відвідуючи її літературний салон і спілкуючись із провідними митцями того часу, він розкрив квітку творчості у своєму серці. Коло однодумців та обговорення нових стильових домінант у творчій парадигмі схилили Шульца до модерністського напрямку. В його епістолярній спадщині простежуємо, що він називав Налковську своєю «покровителькою і, можна сказати, – пише він, – приятелькою» [14, с. 31].

Спершу письменниця не цінувала високо творчість амбіційного Шульца, надаючи перевагу Богуславу Кучинському та Мирославу Крлежеві, однак після прочитання рукопису «Динамонових крамниць» була захоплена майстерністю викладу та химерами твору, що, як наслідок, допомогло з публікацією твору у видавничому товаристві «Руй».

Твори Бруно Шульца містили ірреальні образи, елементи перетворень, антонімічні номени, що відображали картину подекуди фізіологічного відтворення елементів дійсності. Варто зазначити, що вплив письменників один на одного був взаємним. На початку стиль Бруно Шульца дуже відрізнявся від стилю Налковської, однак вже після подальшого знайомства зі світоглядом письменниці, особливостями її відтворення соціально-психологічних домінант світу, з'явилися твори, де на ширшому філософському плані розкривалась уся сутність існування людини на психологічно глибшому рівні («Sklepy cynamonowe», «Pan Karol»).

У своїх творах Налковська не схилялась до ірреальності, алюзійності, як це простежується у Шульца, однак пізніше її екзистенційно-онтологічні елементи наповнення творів почали грати іншими фарбами з акцентом на інтелектуалізм та заглиблення у процеси психіки щодо декодування реальності, схильності до зла, злочинів, ролі виховання, досвіду тощо. Хоча її стиль різнився, модерні засоби вкраплення монологів і репрезентація унікальності, різногранності поглядів персонажів відобразились у романі «Межа» саме після заглиблення у твори Бруно Шульца. У «Вузлах життя» вже помічаємо метафоричність, що переростає в компоненту подекуди й авангардизму та долучає її до стильового наповнення творчості Шульца. Зоф'я Налковська починає використовувати сентенції, що містять афористичний сенс, використовує обрізані фрази, заглиблення у форманти мислення особистості, що розкриває на новому рівні соціально-психологічні домінанти її творчого доробку.

Критика Шульца щодо творчості письменниці була доволі глибокою та увиразнювала її найтонші особливості. В аспекті вкраплення ірреального через психічні конгломерати: «Завдяки незаперечним зв'язкам із темною, позасонячною півкулею життя, Налковська легко переходить межі нормальності. Стан божевільня Юстини з „Межі” – це пронизливий документ спілкування зі справжнім психічним потойбіччям» [32, с. 142].

У своїй праці «Зоф'я Налковська на тлі свого нового роману» Шульц зауважував щодо мови творів письменниці: «У мовному плані Налковська

доповнює польську прозу новими тональностями й реєстрами, які наближують її до європейської прози, однак роль письменниці полягає радше у зміцненні мовної дисципліни і селекції, у стисканні розпорошених слів у сенсі певного пуританства й умовності, ніж у збагаченні мови. З чудового доробку Жеромського Каден-Бандровський успадкував увесь чуттєвий, матеріальний, звуконаслідувальний матеріал слова, вульгаризми й діалектні фрази, Налковська натомість запозичила в нього чистоту й вишуканість синтаксису, точність виразу, витончену чіткість вислову. Вона ніколи не діє за допомогою маси, скупчення плеоназмів, ураганного вогню словоблудства, в її прозі немає також натхненних спалахів рідного словотворення. Є в ній радше якась терпка стриманість, якась шляхетна вбогість і поміркованість, чітке дозування слова. Небезпекою цієї прози якийсь час була крижана й відірвана від землі прозорість, скляна віртуозність в ізольованій височині, де їй загрожував відрив від живих джерел розмовної мови. Цю небезпеку авторка пододала у своїх останніх романах, покидаючи розріджене повітря вершин на користь більш живильної і менш примхливої, але наповненої суттю прози. Саме такою прозою вона досягла певної класичної і взірцевої повноти висловлювання та повної рівноваги засобів та інтенцій» [там само, с. 140].

Бруно Шульц підкреслював інтелектуалізм у прозі письменниці й наголошував, що навіть якщо її твори подекуди наближаються до хаосу, є непередбачуваними, то все одно зберігають конструктивний характер, є метафізично глибокими, з емоційною чуттєвістю у складно сплетеному мереживі прихованих смислів. Це можемо простежити в романі «Межа».

Ірраціональність як модерністська компонента у творі письменниці також відображається унікально: через показ психічних конгломератів, що зливають дійсність та Реаліс (світ марень): «Завдяки незаперечним зв'язкам із темною, позасонячною півкулею життя, Налковська легко переходить межі нормальності. Стан божевілля Юстини з „Межі” – це пронизливий документ спілкування зі справжнім психічним потойбіччям» [там само, с. 142].

Загалом увиразнює Бруно Шульц і такі особливості емоційного наповнення творів письменниці: «Зворушливий характер прози Налковської має великий масштаб і широку компетенцію. Письменниця володіє мистецтвом спокусництва, магією примирення, перетягування на свій бік, підкуповування душ – усім тим, чим серед представників людства володіють лише поети. Кохання – це той момент, коли її емоційність стає геніальною і поривається до натхненного польоту. Зрештою, Налковська веде лише жіночу партію діалогу, щоразу наново інструментуючи той концепт жіночого кохання на щоразу вищих щаблях, аж до межі людських можливостей» [там само, с. 132]. Тож розширюючи жіночий світ до універсального, авторка у своєму романі «Межа» розкриває особливості усвідомлення людиною трагічності існування через нівеляцію вільного вибору. Водночас жіноче кохання вона також увиразнює як страждальне, приречене на трагічність. Щодо цього Шульц-критик зауважує: «Жіноче кохання в Налковської не має героїчних злетів, перевершень власної суті й переростання своїх меж, як у Жеромського. Воно є всього лише безсиллям душі, пасивно прийнятою катастрофою щастя і страждання, але й ця пасивність – повна й безмежна, ті обійми, відкриті назустріч безмірові поразки, мають свою велич і людську гідність. Спорідненості цих жіночих постатей сягають ще Гьоте, Юстина з „Межі” є безпосереднім новим утіленням Маргарити з „Фауста”. Налковська не знаходить жодного виправдання, жодного бальзаму для тієї невиліковної рани існування» [там само, с.132].

Підсумуємо, що Бруно Шульц, відомий польський письменник і художник, висловлював глибоку повагу до творчості Зоф'ї Налковської, зокрема до її роману «Межа». У своїх відгуках він підкреслював значущість цього твору для польської літератури та його вплив на формування нових літературних тенденцій. Шульц вважав, що Налковська володіє унікальним даром проникнення в психологічний світ своїх персонажів, що робить її твори особливо актуальними в контексті сучасної літератури. Письменник захоплювався тим, як Налковська змогла поєднати реалістичні елементи з експериментами в стилі, надаючи романтичному дискурсові нового звучання. Окрім цього, Шульц звертав

увагу на стилістичні особливості роману, які характеризуються колажуванням думок та образів, характерних для модернізму. Ця техніка дозволяє читачеві зануритися у складний світ емоцій та переживань літературних суб'єктів, роблячи «Межу» важливим етапом у розвитку польської літератури. Варто наголосити, що письменниця залишила помітний слід у польській літературі, і Шульц, як один серед її сучасників, цілковито це визнавав.

РОЗДІЛ III. Українська рецепція творчості Зоф'ї Налковської

3.1. Польська міжвоєнна література в українському літературознавчому дискурсі

Польська міжвоєнна література в українському літературознавчому дискурсі аналізується з різних перспектив – як частина спільної європейської культурної спадщини, як приклад літератури, що відображає складні соціальні та політичні процеси у Польщі, та як об'єкт порівняльних досліджень з українською літературою. Вивчення польської літератури цього періоду допомагає краще зрозуміти польсько-українські взаємини, а також вивчити розвиток модерністських та феміністських ідей у регіональному контексті.

Зауважимо, що тогочасна літературна критика та літературне письменство в Україні були ідеологічно спрямованими, і хоча були намагання класифікувати й увиразнити європейський літературний контекст у парадигмі стильових особливостей розвитку модерних напрямків, саме наповнення літературного письменства нерідко було скероване на догоду ідеологічній цензурі. Через це глибина творів іноді відходила на другий план, адже «вичищення» змісту вело до часткової стандартизації художнього слова.

В українському літературознавстві часто зустрічаються дослідження польської міжвоєнної літератури в парадигмі компаративного аналізу розвитку

власне української літератури цього ж періоду (20–30-ті роки XX століття). Ольга Харлан розкривала відмінності у розвитку літератур періоду міжвоєнн [30]; Микола Жулинський [19], Світлана Кравченко [22], Ростислав Радишевський [27] увиразнювали публіцистику того періоду, особливо зосереджуючи увагу на часописі «Biuletyn Polsko-Ukraiński» та українсько-польських культурних і літературних зв'язках, спрямованих на об'єднання з метою протистояння авторитарним політичним впливам Російської імперії.

Особливості поезики міжвоєнної польської літератури, аспекти транслятології, впливу стильових формантів на міжлітературні взаємини розкривали Володимир Моренець [25], Софія Когут [20]. Однак, наприклад, простежуємо, що у відгуку про статтю польського критика Володимира Петшака «З української літератури» (часопис «Prosto z mostu») про творчість Уласа Самчука Михайло Рудницький зауважував: «...за 20 років не знайшлося між польськими письменниками, критиками та журналістами жодного, який з власної цікавості чи з почування громадського обов'язку стежив би за українською літературою. Виміна думок між двома особами, з яких одна не знає мови і літератури іншої, а хоче саме про ту літературу розмовляти, не може бути довга, цікава ні корисна» [29, с. 9]. Важливими для українців тоді були аспекти поширення українського вільного бачення розвитку себе як нації, надії на відродження, та, як наслідок, в еміграції репрезентація наших культурних, літературних надбань тощо.

У дискурсі польського літературознавства свої погляди на виокремленість літературного періоду міжвоєнного двадцятиліття висловлювали Г. Маркевич [8], Т. Бурек [2], Е. Бальцежан [1] та інші. Так, Томаш Бурек точкою відліку нового періоду бере 1905 рік, вважаючи, що Перша світова війна була результатом суспільних процесів, які почалися в цей час. Генрик Маркевич у праці «Przekroje i zbliżenia» (1967) висловлює думку, що основними аргументами на користь виокремлення періоду міжвоєнного двадцятиліття є історичні обставини та генераційний принцип, натомість Едвард Бальцежан вказує на винятковість епохи: «Польське міжвоєнне двадцятиліття

усвідомлювало свою власну своєрідність. Або, можливо, слід було б сказати: воно творило міф власної своєрідності» [1, с. 265].

Модернізм як естетичний напрям проявився у творах Налковської, Гомбровича, Віткевича, Шульца та інших польських письменників. Модерністи наголошували на нових підходах до розуміння особистості, відчуженості й кризи ідентичності. Українські критики аналізують модернізм у польській літературі через призму національних питань і пошуку місця особистості в новій суспільній реальності.

В українському літературознавстві особлива увага приділяється творчості Бруно Шульца, Вітольда Гомбровича та інших видатних авторів, чиї твори перекладені українською мовою й стали об'єктами літературних дискусій в Україні. Наприклад, творчість Вітольда Гомбровича аналізується в українському літературознавстві як знаковий приклад розриву з традиційними формами й цінностями. Письменник ставив під сумнів не тільки польську національну ідентичність, але й загальні європейські моральні та культурні норми, що робить його твори універсальними для дослідження і в українському контексті.

Польська література міжвоєнного періоду цікавить українських літературознавців також через історичний і культурний контекст співіснування двох народів. На тлі складних політичних стосунків між Польщею та Україною, особливо в контексті Галичини та Волині, літературні взаємини між двома країнами залишаються важливою темою для дослідження. Польські автори, такі як Бруно Шульц, часто відображали багатокультурний контекст тогочасних міст, де співіснували польська, українська та єврейська громади.

Водночас у цьому періоді слід виокремити підперіоди, які увиразнюють особливості історичного та суспільно-культурного життя. На сьогодні в польському літературознавстві виокремлюють такі: 1918–1932 (щодо прози, поділяючи ще на дві частини: 1918–1926 та 1926–1932) і 1932–1939 роки [30, с. 194].

Підсумуємо, що польська міжвоєнна література характеризувалася незалежністю у плані смислового наповнення, проблемно-тематичного спрямування, насиченістю провідними стильовими домінантами світового

літературного поступу. Однак, водночас із розкриттям природничих аспектів, технологічних відкриттів, відбулося розширення філософської думки в напрямі екзистенціалізму, трагічного й абсурдного бачення взаємовідносин світу та людини як взаємодії з неминучим катастрофічним кінцем.

Говорячи про польську літературу, дослідник Леслав Евстахевич акцентував: «Літературний синтез міжвоєнного двадцятиліття можна сконструювати, послуговуючись виключно естетичними та історичними передумовами. Однак відбиття явищ не тільки на тлі історії, але й філософії, психології, соціології, естетики вказує на повне охоплення інтелектуальної та естетичної співзалежності, яке в сумі складає стиль епохи» [4, с. 215].

3.2. Українські дослідники про творчість Зоф'ї Налковської

В українському літературознавстві творчість Зоф'ї Налковської не є широко відомою, а локальні дослідження спрямовані на розкриття феміністських мотивів, рис «жіночої» естетики у її творчості та особливостей еволюції її стилістики: від метафорично-інтелектуального до реалістично-психологічного наповнення з домінантами модерністського напрямку, афористичності, застосування когнітивних детермінантів мислення й вчинків персонажів. Частково простежуються також розвідки, що стосуються компаративних особливостей домінант польської та української літератури міжвоєнного періоду.

Галина Рубанова увиразнювала «Вузли життя» як політичний роман, окреслюючи історичні домінанти тогочасного життя Польщі: визволення від фашизму, зміни у сфері земельного права, перехід людей з одного соціального класу до іншого в напрямку змін у психологічному декодуванні дійсності такою людиною тощо [28, с. 16].

При порівняльному аналізі творчості української письменниці Марії Галич та польської письменниці Зоф'ї Налковської Ольга Харлан увиразнює

тематику повсякденності через призму екзистенційної «межі», до якої наближається людина у кризових ситуаціях, що формує її новий «світ». Також авторка наголошує, що «З. Налковська народилася в сім'ї відомого вченого-географа, педагога й громадського діяча Вацлава Налковського, виростала в атмосфері творчої праці та дискусій щодо розвитку Польщі. Почавши як поетеса, вона знайшла себе в прозі, опублікувавши у 1906 році свій перший роман „Жінки”. У наступних творах письменниці („Князь”, 1907, „Ровесниці”, 1908, „Нарциза”, 1910, „Змії та троянди”, 1913, „Роман Терези Геннерт”, 1923, „Недобре кохання”, 1928, „Межа”, 1935, „Нетерпеливі”, 1938 та ін.) центром уваги є кохання, художньому дослідженню якого присвячена майже вся її літературна спадщина» [30, с. 198].

Інша дослідниця Дарина Дроник, аналізуючи тему концентраційних таборів у творчості Зоф'ї Налковської та Ванди Пултавської [18], деталізує особливості використання усічених речень та елементів репортажу у збірці «Медальйони». Дослідниця також акцентує на локальному впливі війни та концтаборів на мислення, світогляд й цінності людей. У цьому контексті Налковська розкриває елементи духовного падіння особистості під тиском усвідомлення екзистенційної порожнечі.

Українське літературознавство зацікавлене у творчості Зоф'ї Налковської завдяки складності та багатогранності її доробку, зокрема через екзистенційні та моральні дилеми, що відображають глибокий психологічний аналіз людської природи. Особливий акцент робиться на тому, що Налковська не лише висвітлювала соціальні та гендерні нерівності свого часу, а й пропонувала нові підходи до художнього зображення дійсності, використовуючи модерністські літературні техніки.

Дослідники звертають увагу на гуманістичний вимір її творів, підкреслюючи співчуття до людських слабкостей і недосконалостей. Її творчість є актуальною також для української літературної критики, позаяк романи Налковської зображають не лише національні, але й універсальні

екзистенційні питання, що робить її спадщину важливою в ширшому культурному контексті.

3.3. Українська трансляторська рецепція літературного доробку Налковської та її роману «Межа»

Творчий доробок Зоф'ї Налковської є мало перекладеним українською мовою, однак знайомство з її романами починається для українців з 1900-х років. У статті Михайла Шалати, поміщеній в «Енциклопедії сучасної України» читаємо: «Значну роль у вид. і перевиданні творів Налковської мовою оригіналу відіграв Львів. Тут уперше побачили світ її збірки новел „Koteczka, czyli Białe tulipany” (1909), повісті „Między zwierzętami” (1934), „Niecierpliwi” (1939). У 2-й пол. 1930-х рр. у Львові (переважно у видавництві „Атлас”) без перекл. перевидано зб. її портрет. мініатюр „Charaktery” (1922), повісті „Dom nad łąkami” (1925), „Niedobra miłość” (1928), драму „Dom kobiet”» [31].

Загалом, переклади творів Зоф'ї Налковської в українській літературній трансляторії мали кілька важливих цілей. По-перше, це розкриття стилістичних особливостей її літературного письма, увиразнення світобачення іншої нації та формування діалогу культур. Переклади також сприяють різногранному баченню актуальних на той час, як і тепер, моральних, соціальних і філософських проблем з акцентом на історичні елементи реалістичного відтворення подій.

Серед іншого, Налковська зверталася до теми Другої світової війни, Голокосту, соціальних та етичних проблем у парадигмі соціальної нерівності, а також життя нижчих верств суспільства. У контексті воєн та історичних трагедій її твори перегукуються з темами, актуальними для українського суспільства. Важливими є також питання втрати гуманності, переоцінки цінностей, зміни світогляду та впливу трагедій на внутрішній світ людини, що є надважливими для українців у збереженні власного Я та внутрішньої цілісності.

З іншого боку, переклади творів Налковської допомагають українським літературознавцям аналізувати розвиток європейської прози та порівнювати її з українськими літературними процесами.

З-поміж творчого доробку Зоф'ї Налковської, перекладеного українською мовою, можна виокремити романи «Роман Терези Геннерт» та «Межа». Творчість Налковської не є вельми відомою в Україні, проте її зміст і художня природа є важливими для усвідомлення особливостей молодопольської літератури та розвитку міжвоєнного модернізму в літературі.

Зокрема, роман Налковської «Межа» («Granica») займає важливе місце в українському літературознавстві та перекладознавстві, позаяк цей твір розкриває глибоке наповнення стилістичної специфіки, що відображає культурологічні домінанти польського літературного світобачення.

Перекладачі цього роману ставлять за мету зберегти глибину й соціально-психологічну складність твору, водночас передаючи фразеологію, культурні контексти, а також внутрішні монологи та філософські роздуми. Ці елементи є важливою компонентою втілення стилю Налковської, характеризуються лаконічністю, глибиною та деталізацією, що ускладнює роботу перекладачів. Цей роман зображує кризу моралі та взаємин у контексті соціальних й особистісних конфліктів. У межах діалогу культур твір сприймається як відображення загальнолюдських проблем, які також хвилювали українське суспільство, особливо в умовах історичних зламів XX століття (соціальна нерівність, політична криза, зміни у внутрішньому світі, а також вплив соціальної нерівності на цінності та вибір особистості в складних ситуаціях).

Найвідоміший переклад роману «Межа» авторства Валентина Струтинського, виданий у 1985 році, здійснювався за умов впливу російської цензури та складної політичної атмосфери. Однак з лінгвістичного погляду він відповідає оригіналові, зберігаючи дух соціально-історичного змісту твору та психологічну глибину тексту, що, власне, й демонструє оригінальність індивідуального стилю Зоф'ї Налковської.

Внутрішні конфлікти персонажів, їхні сумніви щодо своїх вчинків, напрям дій і роздуми точно передаються перекладачем через насичення відповідниками з соціально-політичного мовного контексту, наприклад, «моральна спустошеність», «правлячі кола», «державні чиновники», «закулісні інтриги». Перекладач зумів майстерно дібрати лексичні еквіваленти, що слугують вираженню внутрішнього стану персонажів («не був щасливий», «псувався настрій», «трохи винуватий»), а також побутових означень («дім», «оселя», «куточок»). Як наслідок, відсутність архаїчної лексики та використання широкого діапазону влучних синонімів підкреслюють елементи психологічно-реалістичного змісту твору Налковської.

Слушним видається твердження, що українська трансляторська рецепція творчості Зоф'ї Налковської, зокрема її роману «Межа», характеризується не лише літературною адаптацією, але й культурним переосмисленням ключових ідей авторки. Переклад, який ми маємо, зосереджений не лише на збереженні стилістичних особливостей тексту, але й на відтворенні соціального контексту, важливого для розуміння моральних й етичних проблем, порушених у романі. Проблематика класових та соціальних меж, яку Налковська досліджує в контексті Польщі міжвоєнного періоду, дозволяє українським читачам побачити паралелі між тогочасним польським та українським суспільствами, що перебували в стані соціальних змін і політичної напруги. Ще один важливий аспект трансляторської рецепції – це феміністські мотиви, які через українську призму отримують новий відтінок, відображаючи спільні для обох культур процеси боротьби за права жінок і соціальні зміни.

Отже, інтелектуальна та емоційна складність твору, відтворення символіки, внутрішнього багатства думок і психологічна напруженість викладу в багатошаровому розкритті перекладацької рецепції дозволяють надати культурне переосмислення суспільних проблем, які є актуальними для обох культур. Це додає творам Налковської нових значень в українському літературному контексті.

ВИСНОВКИ

У міжвоєнний період польська література переживала суттєві трансформації, пов'язані з політичними, соціальними та культурними змінами, що відбулися після здобуття незалежності Польщею у 1918 році. Творчість Налковської поєднує риси кількох літературних напрямків, які відображають особливості польської культури того часу. Письменниця зосереджувалась на темах соціальної нерівності, особливо акцентуючи на становищі жінок у суспільстві. Її твори, передусім раннього періоду, пронизані ідеями емансипації, рівності та соціальної справедливості, що відображає її участь у суспільно-політичному русі за права жінок.

У еволюційній компоненті письменницької творчості вбачаємо перехід від реалістичної манери оповіді до вкраплень модерністських елементів (поліфонія, колажованість, символізм, розвиток внутрішніх діалогів) та поезики Молодої Польщі (зокрема, аспекти символізму та декадансу). Незалежно від етапу творчості Налковська завжди залишалася відданою гуманістичним цінностям. Вона досліджує людину як істоту з її слабкостями, недосконалостями та пошуками сенсу життя. Її твори часто підносять питання про відповідальність особистості перед собою та суспільством, що робить її тексти надзвичайно актуальними в контексті моральних дилем.

Прикметною особливістю творчості письменниці є застосування колажованості у відтворенні думок персонажів, що свідчить про притаманний їй інтелектуалізм та глибокий психологічний аналіз, які демонструють складність внутрішнього світу героїв. Такий підхід поєднує елементи різних напрямків, надаючи творам багатшаровості. Налковська зверталася також до елементів авангардизму, експериментуючи з формою та змістом, зокрема в тому, як вона будує наратив і передає складні психологічні стани персонажів. Важливо, що в її творах часто можна знайти поєднання зовнішньої реалістичної картини світу з внутрішніми, суб'єктивними переживаннями літературних суб'єктів. Особливість стилю Налковської дозволяє читачеві краще зрозуміти

мотивації персонажів і побачити світ крізь призму їхніх емоцій і думок. Інтелектуалізм, притаманний її творам, є черговим істотним аспектом: Налковська вміло вводить у свої романи філософські роздуми й моральні дилеми, які підвищують рівень дискусії про людину та її місце в суспільстві.

У процесі інтерпретації психологічно-екзистенційного досвіду літературних суб'єктів роману «Межа» у нашій магістерській роботі доходимо таких висновків:

- 1) Зоф'я Налковська майстерно поєднує психологічну глибину з екзистенційними пошуками своїх персонажів. Основними літературними суб'єктами є Зенон Зембевич, Юстина Богутувна та Ельжбета Бецька, які відображають класичні риси людини на межі морального й соціального вибору. У центрі їхнього досвіду містяться питання меж: соціальних, моральних та психологічних. Зенон перебуває на межі між амбіціями та совістю, а його дії стають відображенням внутрішньої боротьби між прагненням до соціального визнання та відчуттям особистої відповідальності. Ельжбета і Юстина, кожна по-своєму, стикаються з екзистенційними проблемами: відчуттям самотності, нереалізованості та пошуком сенсу життя. Вони перебувають на перетині соціальних та емоційних меж: їхні родини прагнуть іншої побудови сімейного життя, ніж те, що вони мають. Перебуваючи в конфлікті з власними уявленнями, сформованими під впливом сім'ї, жінки намагаються знайти рівновагу між ідеалом вірного життя з чоловіком та реальністю, яку формує Зенон – світ інтриг, маніпуляцій, зрад та невизначеності у любові. Це веде до підміни їхніх бажань, прагнень та уявлень про майбутнє, як у випадку Зенона, який намагається поєднати свої принципи правдивості та гуманності з компромісами, необхідними для угоди владі в надії на кар'єрне зростання.
- 2) Психологічно-екзистенційний аналіз твору доводить, що життя персонажів, створених Налковською у романі, відображає універсальні проблеми людського буття. Важливу роль відіграють їхні внутрішні

конфлікти, що виникають внаслідок неможливості досягнення гармонії між особистими бажаннями та соціальними вимогами. Роман ставить питання про вибір, відповідальність та межі людських можливостей, увиразнюючи екзистенційний пошук, характерний для європейської літератури початку XX століття.

- 3) Психологічні виразники, характерні для індивідуального стилю Налковської, дозволяють глибоко проникнути у внутрішній світ літературних суб'єктів, роблячи їх переживання більш реалістичними та зрозумілими для читача. Внутрішні монологи підкреслюють сумніви, страхи, прагнення та моральні дилеми героїв, створюючи атмосферу інтимності та поглиблюючи розуміння їхніх екзистенційних конфліктів. Крім того, Налковська використовує елементи символізму: у романі «Межа» символіка простору не обмежується фізичними бар'єрами, а розширюється до психологічних, моральних та соціальних меж. Наприклад, підвал стає символом соціальної нерівності, а вода – катарсису та внутрішніх трансформацій. Книжки, до яких звертаються жінки, символізують знання та мудрість, а двері – не лише зовнішні бар'єри, а й внутрішні націленості, з якими стикаються персонажі. Природа в романі виконує не лише роль тла, але й активного учасника подій. Опис природних явищ часто відображає внутрішні стани літературних суб'єктів, підкреслюючи їхні емоції та переживання. Наприклад, буремна погода може символізувати внутрішній конфлікт або кризу персонажа.
- 4) Мова Налковської характеризується живими образними описами, що створюють яскраві картини. Це допомагає читачеві легко уявити ситуації та простори, в яких перебувають персонажі, а також відчуті їхній емоційний стан, надаючи їм додаткової виразності у читацькій уяві.

Роман «Межа» високо оцінювали сучасники письменниці, особливо Бруно Шульц, який увиразнив важливість інтелектуалізму письменниці, глибокої психологізації, що розширює твір до загальнолюдського

універсального рівня, не локалізуючи лише жіночі образи як домінуючі для показу особливостей психологічно-екзистенційних досвідів персонажів.

Інтерпретований роман підносить важливі питання самоідентифікації, що є особливо актуальним для сучасних українців, які намагаються зрозуміти своє місце у світі в умовах змін і криз. Письменниця звертається до складності вибору, що стоїть перед людьми, їхньої боротьби за власну ідентичність у контексті соціальних норм та очікувань. Також порушення питання жіночої емансипації, ролі жінок у суспільстві, їхнього права на вибір є надзвичайно актуальними в процесі трансформації та пошуку нових форм ідентичності.

Сучасне українське суспільство також стикається з численними психологічними викликами через соціально-економічні зміни, політичну нестабільність і війну. Розуміння цих конфліктів через призму літератури може допомогти українцям знайти спільну мову з власними переживаннями та визначити шляхи для їх подолання.

Роман «Межа» ставить перед читачем істотні моральні питання, такі як відповідальність за власні вчинки, моральні межі та соціальні зобов'язання. У сучасному світі, де етичні питання стають усе складнішими, цей твір закликає до глибшого розмірковування над моральними аспектами життя, що є важливим для формування свідомого та відповідального суспільства.

Творчість Зоф'ї Налковської має суттєве значення для українського літературознавства з кількох причин. По-перше, її твори досліджують універсальні проблеми, такі як пошук ідентичності, моральні дилеми та питання свободи. По-друге, через дослідження творчості Налковської наша літературознавча наука може виокремити її як істотний взірць польського модернізму й соціальної критики, особливо в контексті постколоніальних студій та роздумів про суспільні зміни. Невіддільною складовою є й переклади українською мовою, які сприяють розширенню культурного діалогу між Польщею та Україною. Завдяки перекладам українські читачі отримують доступ до багатого світу польської літератури та важливих соціальних і моральних питань, які у ній актуалізуються.

Окрім того, вивчення творчості Налковської в українському літературознавстві дозволяє розширити обрії дослідження європейського модернізму, а також інтегрувати польську літературу в ширший контекст вивчення літератури Центральної та Східної Європи. Істотним є також внесок письменниці у розвиток модерністських тенденцій – через поєднання у творчості реалістичного зображення дійсності з глибоким філософським осмисленням внутрішнього світу людини.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Balcerzan E. Dialektyka polskiego dwudziestolecia międzywojennego / pod red. T. Weissa. – Kraków, Wrocław, 1984. – S. 265–279.
2. Burek T. 1905, nie 1918. Problemy literatury polskiej lat 1890–1939. – Wrocław, 1972. Seria I. – S. 77–105.
3. Dąbrowska K. Zofia Nałkowska. – Culture.pl. – 2010. – URL: <https://culture.pl/pl/tworca/zofia-nalkowska> (дата звернення: 08.07.2024 р.).
4. Eustachiewicz L. Dwudziestolecie 1919–1939. – Warszawa: Wyd. Szkolne i Pedagogiczne, 1983. – 430 s.
5. Frąckowiak E. O poszukiwaniu światopoglądu: interpretacja «Granicy» Zofii Nałkowskiej. – «Pamiętnik Literacki». – 1973. – Nr 64/1. – S. 75–105.
6. Kaluta I. Pisać Nałkowską. – «Teksty Drugie». – 1999. – Nr 1–2. – S. 189–210.
7. Kirchner H. Nałkowska, albo życie pisane. – Warszawa: Wydawnictwo W.A.B., 2011. – 894 s.
8. Markiewicz H. Przekroje i zbliżenia. – Warszawa: PIW, 1967. – S. 5–19.
9. Marzec L. Spór o «Granice» Zofii Nałkowskiej. – Poznań: Wyd. Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 2019. – 272 s.
10. Musijenko S. Sylwetki kobiet we wczesnej twórczości Zofii Nałkowskiej. – «Temida 2». – Przy współpracy i wsparciu finansowym Wydziału Filologicznego Uniwersytetu w Białymstoku, 2019. – S. 469–487.

11. Nałkowska Z. Granica. – Kraków: Wyd. Greg, 2022. – 242 s.
12. Podraza-Kwiatkowska M. Młodopolska femina. Garść uwag / M. Podraza-Kwiatkowska // Ciało i tekst. Feminizm w literaturoznawstwie – antologia szkiców / pod red. Anny Nasiłowskiej. – Warszawa: Instytut Badań Literackich, 2001. – S. 12–28.
13. Rewia piór kobiecych. Wiadomości Literacki (O Nałkowskiej Z.). – Wyborcza.pl. – URL: <https://wyborcza.pl/7,75398,9216778,jak-kobiety-chcialy-zmieniac-swiat-po-wielkiej-wojnie.html> (дата звернення: 11.07.2024 р.).
14. Schulz B. Dzieła zebrane. – Tom 5: Księga listów / перекл. з пол. А. Павлишин. – Київ, 2012.
15. Wojeńska Cz. Zofia Nałkowska. – «Kobieta Współczesna». – 1928. – Nr 25. – S. 4–6.
16. Грабович Г. До історії української літератури: Дослідження, есе, полеміка. – Київ: Основи, 1997. – 608 с.
17. Гаєвська А. Сліди конфлікту – політичні в'язні у прозі Зофії Налковської. – «Іноземна філологія». – № 125. – 2013. – С. 256–264.
18. Дроник Д. Компаративний аналіз концентраційних таборів у творчості Зофії Налковської та Ванди Пултавської : дипломна робота магістра : 035 Філологія. – Хмельницький, 2020. – 75 с.
19. Жулинський М. Україна і Польща міжвоєнного двадцятиліття: пошуки шляхів порозуміння. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів: Ін-т українозн. ім. І. Крип'якевича НАН України, 2012. – Вип. 21. – С. 308–318.
20. Когут С. Українсько-польський літературний діалог міжвоєнного періоду: тенденції, контексти, «механізми» контактів. – «Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника». – 2018. – Вип. 10. – С. 195–212.

21. Колошук Н. Історія зарубіжної літератури ХХ століття: у 2 ч. – Частина 1: Модерна доба: навчальний посібник для закладів вищої освіти. – Київ: Видавничий дім «Кондор», 2023. – 520 с.
22. Кравченко С. Періодичні видання Польщі 20–30-х років ХХ століття у світлі суспільно-культурних процесів міжвоєнної доби: літ. комунікація, польськ.-укр. діалог : монографія. – Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2009. – 508 с.
23. Краєвська Й. Налковська чи Каден? Пошуки генеалогії міжвоєнної жіночої прози. – «Іноземна філологія». – 2013. – Вип. 125. – С. 217–228.
24. Модерністки. Антологія польської жіночої прози міжвоєнного періоду / за ред. О. Гнатюк, К. Котинської, І. Борушковської; вст. стаття Г. Борковської. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2018. – 536 с.
25. Моренець В. Національні шляхи поетичного модерну першої половини ХХ ст.: Україна і Польща. – Київ: Основи, 2002. – 327 с.
26. Налковська З. Роман Терези Геннерт; Межа: романи / пер. з польськ. Валентин Струтинський; післям. Станіслави Левінської. – Київ: Дніпро, 1985. – 389 с.
27. Радишевський Р. «Biuletyn Polsko-Ukraiński» в історії українсько-польського діалогу культур. – «Київські полоністичні студії» – Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка НАНУ, Міжн. школа україністики. – 2011. – Т. 18. – С. 10–18.
28. Рубанова Г. «Вузли життя» З. Налковської як політичний роман. – «Проблеми слов'янознавства». – 1981. – Вип. 23. – С. 16–23.
29. Рудницький М. Про українську літературу, відрізану від Варшави: відгук. – «Діло». – 1938, 2 жовт. – С. 9.
30. Харлан О. Українська та польська література міжвоєнного двадцятиліття: катастрофічні ландшафти. – «Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету». – Серія: Філологічні науки. – Бердянськ: БДПУ, 2014. – Вип. 1. – С. 192–200.

- 31.Шалата М. Налковська Зоф'я. // Енциклопедія Сучасної України / ред.: І. Дзюба, А. Жуковський, М. Железняк та ін. – Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. – URL: <https://esu.com.ua/article-71811> (дата звернення: 10.08.2024 р.).
- 32.Шульц Б. Літературно-критичні нариси / опрац. та передмова М. Кітовської-Лисяк; перекл. з пол. та післямова В. Меншок. – Київ: Дух і Літера, 2012. – 176 с.